

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
VIEŠOSIOS TEISĖS KATEDRA

Justo Senovaičio,
V kurso, Tarptautinės ir Europos Sąjungos
studijų šakos studento

Magistro darbas

**ISTORINĖS TIESOS NUSTATYMAS EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ
TEISMO PRAKTIKOJE**

Darbo vadovė: Lekt. dr. Nika Bruskina
Recenzentas: Prof. dr. (HP) Jevgenij Machovenko

Vilnius

2017

Turinys

Įvadas	2
1. Istorinė tiesa kaip teisinė kategorija	6
1.1 Istorinės tiesos istorija.....	6
1.2 EŽTT ir istorinės tiesos sąvoka.....	12
2. Istorinės tiesos ir neigimo nusikaltimų santykis EŽTT praktikoje.....	13
2.1. Neigimo nusikaltimai Europos žmogaus teisių komisijos praktikoje.....	13
2.2. Neigimo nusikaltimai EŽTT praktikoje.....	14
3. Istorinės tiesos siekimas EŽTT.....	19
3.1 Tiesos siekimas ir asmens reputacija	19
3.2. Tiesos siekimas ir asmens mirtis.....	20
4. EŽTT ir kitų teismų požiūrio į istorinę tiesą panašumai bei skirtumai	22
4.1. Amerikos Žmogaus Teisių Teismas.....	22
4.2. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas	28
4.3. Tarptautinis Baudžiamasis Teismas.....	29
4.4. Pietų Afrikos Respublikos Konstitucinis Teismas.....	32
5. EŽTT ir Lietuvos teismai	35
5.1 Istorinė tiesa Lietuvos teismų praktikoje	35
5.2 A. P. bylos hipotetinis vertinimas pagal EŽTT nustatytus kriterijus.....	40
5.3 Holokausto neigimas.....	48
Išvados	51
Šaltinių sąrašas.....	52
Santrauka.....	61
Summary	62

Įvadas

Temos aktualumas. Tiesa, *ipso facto*, daugelio laikoma vertybe, tai patvirtina ir garsioji frazė – „*amicus Plato, sed magis amica veritas*” (Platonas yra mano draugas, bet dar didesnė draugė – tiesa). Kalbant apie tiesą istorijos kontekste, visada kyla asociacija su žodžiu teisingumas.¹ Kaip yra pasakiusi politinė aktyvistė G. Steinem „teisė ir teisingumas sutampa ne visada”, o kai kurie mokslininkai teigia, jog šio santykio kritinis supratimas netgi yra vienas iš teisinio sąmoningumo elementų.² Istorinė tiesa visuomenėje dažnu atveju siejasi su nusikaltimais žmoniškumui, nes šių istorinių įvykių pripažinimas ir jų neigimo kriminalizavimas daugelyje valstybių sukelia teisinės pasekmes. Teismo procesai susiję su tokiais įvykiais kelia ir visuomenės susidomėjimą, pavyzdžiui, A. Paleckio pareiškimo apie 1991 m. Sausio 13-osios nakties įvykius byla.³ Tačiau tai, kas laikoma istorine tiesa, nėra vienodai suprantama skirtingose valstybėse. Dažnai atsitinka, kad įvykis vienoje valstybėje laikomas istorine tiesa, yra ginčijamas kitos valstybės dėl politinių, istorinių, religinių, socialinių, tautinių ir kitų veiksnių. Agresijos faktai prieš Lietuvos valstybę, Armėnų genocidas, Holodomoras (1932-1933 m. badas Ukrainoje) – visi šie istoriniai įvykiai skirtingai vertinami skirtingų asmenų ar net valstybių. Kiekviena valstybė pasirenka savąjį požiūrį į istorinį įvykį, t. y. kurias aplinkybes laiko svarbiomis, o kurias ne. Yra įvairių „palankios istorijos“ valstybei formavimo būdų: nuo aukų skaičiaus mažinimo, iki visiško įvykio neigimo. Nepaisant to, istorinės tiesos siekimas tarptautinėje bendruomenėje yra nenutrūkstamas procesas, kurio siekia tiek valstybės, tiek asmenys, kurie nukentėjo nuo istorijos iškreipimų. 2010 m. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja net priėmė rezoliuciją, kurioje nurodyta, kad gegužės 24 d. skelbiama Tarptautine teisės į tiesą dėl šiurkščių žmogaus teisių pažeidimų ir aukų orumo diena.⁴

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos pagrindu buvo sukurta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija arba EŽTK),⁵ ji „patvirtina tikėjimą šiomis pagrindinėmis laisvėmis, kurios yra teisingumo bei taikos pasaulyje pagrindas ir kurias geriausiai apsaugo, viena vertus, veiksminga politinė demokratija, o kita vertus, jas nulemiantis

¹ BEVERNAGE, Berber, *Transitional Justice and Historiography: Challenges, Dilemmas and Possibilities*, *Macquarie Law Journal*, Vol. 13, p. 10.

² ROWE, D., *Piliėtis ir įstatymas: teisinio švietimo įnašas į pilietinį ugdymą*, Švietimo naujovės, 1994, nr. 2., p. 61.

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013.

⁴ Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2010, on the report of the Third Committee (A/65/451), *Proclamation of 24 March as the International Day for the Right to the Truth concerning Gross Human Rights Violations and for the Dignity of Victims*, 71st plenary meeting 21 December 2010.

⁵ 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7390.

žmogaus teisių supratimas ir jų laikymasis.“⁶ Todėl asmenys, kuriems nepavyko nacionaliniame teisme nustatyti, jų manymu, istorinės tiesos, kreipiasi į Europos Žmogaus Teisių Teismą (toliau – EŽTT arba Teismas). Šis tampa arbitru, nors kartais ir netiesiogiai, bet sprendžiant istorinės tiesos klausimus. EŽTT formuluoja ne tik aktualią teisinę praktiką, bet ir sudaro sąlygas istoriniam teisingumui įvykdyti. Teismas savo kompetencijos ribose stengiasi ieškoti objektyvaus teisinio požiūrio į istorinius įvykius, taip atsiejant individualią bylą nuo palankių istorinių naratyvų ar politinių interesų.

EŽTT yra įvardijęs, jog tam tikri istoriniai faktai gali būti aiškiai nustatyti,⁷ kas suponuoja tam tikros istorinės tiesos buvimą. Nagrinėjant Teismo bylas, susijusias su istorine tiesa, negalima išskirti vieno straipsnio, kuris būtų Konvencijoje išskirtinai susijęs su šia tematika. Bylose, dažniausiai sprendžiama dėl galimų pažeidimų susijusių su šiomis teisėmis: 6 str. (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), 8 str. (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą), 10 str. (saviraiškos laisvė). Nepaisant to, yra bylų esmingai susijusių ir su kitais Konvencijos straipsniais. Neretai EŽTT vertina minėtų teisių galimą koliziją, pavyzdžiui, bandoma įvertinti kur baigiasi asmens privataus gyvenimo gerbimo teisė ir kiek plačiai gali būti aiškinama saviraiškos laisvė - šios problemos praktikoje nagrinėtos ne kartą.⁸ Kalbant apie kai kurių kitų straipsnių galimus pažeidimus, istorinės tiesos kontekste, EŽTT yra pasakęs, jog, pavyzdžiui, Konvencijos 2 ar 3 straipsnio galimi pažeidimai negali būti nagrinėjami istorinei tiesai nustatyti.⁹

Istorinės tiesos aktualumas dažnai pasireiškia nukentėjusių asmenų ar valstybių, kurios mano, jog jų istorija yra iškraipoma, istorinės tiesos siekimu. Jų tikslas – įvykdyti istorinį teisingumą. Pozityvūs pokyčiai istorinio teisingumo plotmėje gali įvykti ir be teismų įsikišimo. Nors pasikeitimai nevyksta greitai, bet iš naujo politiškai gali būti įvertinami net tokie įvykiai kaip Holodomoras, būtent 2017 m. Portugalijos Parlamentas pripažino Holodomorą ukrainiečių tautos genocidu¹⁰. O, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV), kelių Kongreso narių

⁶ 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, iš dalies pakeistos protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 preambulė, Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7390.

⁷ *Giniewski v. France*, judgment, application no. 64016/00, 31 January 2006.

⁸ *Chauvy and others v. France*, judgment, application no. 64915/01, 29 June 2004, *Reports of Judgments and Decisions 2004-VI*.

⁹ *Janowiec and others v. Russia*, judgment, application no. 55508/07 ir 29520/09, 21 October 2013, § 143; *Jelic v. Croatia*, judgment, application no. 57856/11, 12 June 2014, § 143.

¹⁰ Portugalijos Parlamento rezoliucija, Sessão Legislativa 2, Legislatura XIII, Nr. 235, 2017-03-02, [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą:

<http://www.parlamento.pt/ActividadeParlamentar/Paginas/DetalheActividadeParlamentar.aspx?BID=104241&ACT_TP=VOT>.

pasiūlyta rezoliucija dėl oficialaus Armėnų genocido pripažinimo,¹¹ rodo, kad istorinio teisingumo siekis nemiršta ir šimtas metų po pačio įvykio. Net praėjus daugeliui metų po skaudžių įvykių, istorinės tiesos pripažinimas aktualus nukentėjusioms valstybėms ar tautoms. Tiek Portugalijos Parlamento rezoliucija, tiek JAV Kongreso narių iniciatyva buvo išplatintos Ukrainiečių ir Armėnų bendruomenės žiniasklaidoje net anglų kalba¹², tai rodo, jog šios tautos ir dabar atitinkamai Holodomoro ir Armėnų genocido pripažinimą laiko svarbiu faktu.

Darbo originalumas. Šiame darbe istorinė tiesa atskleidžiama per EŽTT ypatumus, jurisprudencijos skirtumus nuo kitų tarptautinių ir nacionalinių teismų, bei pabrėžiant Teismo doktrinos įtaką bylų susijusių su istorine tiesa nagrinėjimui. Konkrečiai istorinės tiesos tema Lietuvoje mokslo darbai iki šiol paskelbti nebuvo, moksliniuose straipsniuose šią temą iš dalies nagrinėjo V. Milašiūtė, tačiau ji tyrė istorinę tiesą EŽTT praktikoje kiek ji susijusi su komunistiniais režimais.¹³ Taip pat, istorinę tiesą nagrinėjo J. Žilinskas, kiek ji susijusi su neigimo nusikaltimų kriminalizavimo problematika Lietuvoje.¹⁴ Kai kurie užsienio autoriai nagrinėjamą temą tyrė pagal pasirinkto istorinio įvykio ar įvykių vertinimus: Resta, Zeno-Zencovich (žudynės Ardeatino urvuose), Lobba (Holokausto neigimas), Hovannisian (Armėnų genocido ir Holokausto neigimų palyginimas). Kiti autoriai dėmesį kreipia į konkrečios Konvencijos teisės pažeidimą – Daniele (10 str.), Smet (8 ir 10 str.). Tai pat, kai kurie autoriai nagrinėjo istorinę tiesą iš teisės filosofijos pusės ir aiškino istorinės tiesos sąvokos sampratą skirtingose disciplinose – Maoz (Izraelio teisės perspektyva), Kahn (istorijos neigimo praktika Prancūzijoje).

Darbo tikslas. Išsiaiškinti istorinės tiesos nustatymo Europos Žmogaus Teisių Teisme ypatumus.

Darbo uždaviniai. 1. Nustatyti istorinės tiesos sąvokos naudojimo tikslą; 2. Apibrėžti istorinės tiesos įtaką neigimo nusikaltimams EŽTT jurisprudencijoje; 3. Nustatyti istorinės tiesos siekimo

¹¹ JAV Kongreso narių Adam Schiff ir Dave Trott spaudos pranešimas dėl oficialaus Armėnų genocido 1915 m. pripažinimo, [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://schiff.house.gov/news/press-releases/schiff-trott-introduce-bipartisan-resolution-to-recognize-armenian-genocide>>.

¹² *Ukrainian FM thanks Portuguese MPs for recognition of Holodomor in Ukraine as genocide* [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/ukrainian-fm-thanks-portuguese-mps-recognition-holodomor-ukraine-genocide.html>>; *U.S. Congressman demands U.S. recognition of Armenian Genocide* [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.panarmenian.net/eng/news/236054/>>.

¹³ MILAŠIŪTĖ, Vygantė, *History of the Communist Regime in the European Court of Human Rights Cases*, Baltic Yearbook of International Law, Vol. 9.

¹⁴ ŽILINSKAS, Justinas, *Introduction of „Crime of Denial“ in the Lithuanian Criminal Law and First Instances of its Application*, Jurisprudencija, 2012, 19(1).

santyki su asmens teise į privataus gyvenimo gerbimą; 4. Palyginti EŽTT istorinės tiesos doktrinos vystymąsi su kitų tarptautinių ir nacionalinių teismų praktika; 5. Nustatyti Lietuvos teismų praktikos dėl neigimo nusikaltimų atitiktį EŽTT jurisprudencijai.

Objektas. Istorinės tiesos nustatymo analizė EŽTT praktikoje. Dėl darbo ribotos apimties nėra nagrinėjamos bylos, kuriose istorinės tiesos argumentas tik paminimas bylos argumentavime vienos iš šalių, pvz., *Ciubotaru v. Moldova*¹⁵, *Éditions Plon v. Prancūzija*.¹⁶ Taip pat istorinė tiesa nenagrinėjama su teisine sąvokos samprata nesusijusiais aspektais – kaip istorijos ir kitų mokslų terminas, privataus asmens asmeniniai duomenys ir jų keitimas, įvardijant tai kaip istorinę tiesą.¹⁷ Darbe taip pat nagrinėjamos kai kurių kitų tarptautinių teismų (Amerikos Žmogaus teisių teismo, Tarptautinio Baudžiamojo Teismo, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo) bylos, kurios yra prieinamos anglų kalba ir yra susijusios su istorinės tiesos tema. Teismų praktika lyginama siekiant išskirti EŽTT doktrinos privalumus ir trūkumus nustatant istorinę tiesą. Tiriamos Lietuvos teismų bylos, kuriose nagrinėjami neigimo nusikaltimai, taip pat bylos, kuriose įvairiomis prasmėmis vartota istorinės tiesos sąvoka siekiant nustatyti EŽTT jurisprudencijos poveikį istorinės tiesos doktrinai Lietuvos teisės praktikoje.

Tyrimo metodai. Tiriant pasirinktą magistro darbo objektą ir siekiant iškelto darbo tikslo, buvo taikomi šie mokslinio pažinimo metodai: istorinis (nagrinėjamos istorinės aplinkybės), lyginamasis (lyginamos skirtingos bylos ta pačia tema, skirtingų teismų požiūriai į panašias faktines situacijas), lingvistinis (aiškinamos sąvokos pagal žodyne nustatytą jų prasmę), teleologinis (vertinama EŽTT ir kitų teismų praktika jų galimo tikslo požiūriu), apibendrinimo (daromos išvados apie EŽTT praktiką nagrinėjama tema).

Svarbiausi šaltiniai. Svarbiausias šaltinis – EŽTT praktika. Taip pat, nagrinėjami Europos žmogaus teisių komisijos sprendimai, Amerikos Žmogaus teisių teismo, Tarptautinio Baudžiamojo Teismo ir kt. teismų sprendimai bei nuosprendžiai. Remtasi įvairių užsienio autorių moksliniais straipsniais, pvz., Giorgio Resta, Vincenzo Zeno-Zencovich, Robert Kahn, Stijn Smet ir kitų. Darbe naudota ir įvairūs informaciniai šaltiniai (internetinis žodynas, pranešimai spaudai ir pan.).

¹⁵ *Ciubotaru v. Moldova*, judgment, application no. 27138/04, 27 April 2010.

¹⁶ *Éditions Plon v. France*, judgment, application no. 58148/00, 18 May 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-IV.

¹⁷ *Rees v. The United Kingdom*, judgment, application no. 9532/81, 17 October 1986 Dissenting Opinion of Judges Bindschedler-Robert, Russo and Gersing, § 5.

1. Istorinė tiesa kaip teisinė kategorija

1.1 Istorinės tiesos istorija

Istorinė tiesa yra tokia sąvoka, kuri turi skirtingas konotacijas kiekvienam asmeniui. Tikriausiai būtent todėl ją skirtingomis prasmėmis mėgsta vartoti tiek istorikai, tiek teisės mokslininkai,¹⁸ tiek politikai.¹⁹ Netgi Popiežius yra teigęs, kad Europos judėjo-krikščioniškos kilmės tiesioginis įvardinimas Europos Sąjungos (toliau – ES) Konstitucijoje būtų istorinės tiesos pripažinimas,²⁰ šią nuomonę, beje, palaikė ir Lietuva. Tačiau kaip teigia dabartinis lietuvių kalbos žodynas: „tiesa - kas atitinka tikrovę, teisybė.“²¹ Būtent iš šio apibrėžimo galima suprasti, kodėl tam tikro įvykio įvardijimas istorine tiesa yra retai kada priimtinas visoms valstybėms tarptautinėje bendruomenėje. Armėnų genocidas,²² kur susiduria Armėnijos ir Turkijos nuomonės, Kalnų Karabachas,²³ dėl kurio vis dar vyksta konfliktas tarp Azerbaidžano ir Armėnijos – visų šių įvykių įvardijimas istorine tiesa iššaukia kitos pusės nepasitenkinimą. Daugelis valstybių vertina istoriją iš savo nacionalistinių pozicijų, jokiai tautai ar valstybei nesinori pripažinti, jog praeityje ji buvo agresorė, o gal net vykdė nusikaltimus žmoniškumui. Interesas, jog tam tikru įvykiu būtų abejojama, jo teisinė kvalifikacija būtų nevienareikšmiška yra akivaizdus, tai vyksta ir dabar, pvz. Krymo aneksijos atveju.²⁴ Istorinių įvykių reikšmę konkrečiai valstybei įvertinti sunku. Praeityje vykę konfliktai gali turėti esminę įtaką net šalies valstybingumui, pvz., Armėnų genocido vykusio 1915-1917 m. viena iš priežasčių buvo armėnų siekis sukurti nepriklausomą valstybę,²⁵ jis išpildytas 1918 m. paskelbiant Armėnijos Nepriklausomybės deklaraciją.

Kyla klausimas, ar galima tam tikrą įvykį objektyviai laikyti istorine tiesa, o gal tai tik reliatyvi sąvoka? Kalbant apie objektyvios istorinės tiesos paieškas, galima pacituoti Scott Horton:

¹⁸ WESSON, Marianne, *Historical Truth, Narrative Truth, and Expert Testimony*, Washington Law Review, Vol. 60, Issue 2 (April 1985), p. 331.

¹⁹ *Istorinė tiesa – pagarba žuvusiems už Tėvynę*, LR Prezidentės spaudos pranešimas, [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrp.lt/lt/istorine-tiesa-pagarba-zuvusiems-uz-tevyne/12193>>.

²⁰ HEYWARD, Madeleine, *What Constitutes Europe: Religion, Law and Identity in the Draft Constitution for the European Union*, Hanse Law Review, Vol. 1, Issue 2 (September 2005), p. 228.

²¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lkiis.lki.lt/>>.

²² HOVANNISIAN, Richard G., *Denial of the Armenian Genocide in Comparison with Holocaust Denial, Remembrance and Denial*, supra note 40, p. 220.

²³ *Fatullayev v. Azerbaijan*, judgment, application no. 40984, 22 April 2010.

²⁴ MANTOVANI, Mauro; RICKENBACHER, Daniel, *Crimea Going East - A Clash of Great Power Strategies*, Military Law and Law of War Review, Vol. 53, Issue 1 (2014), p. 64.

²⁵ BIBLIOWICKSZ, M., *The Armenian Genocide: Legacies and Challenges of a Silenced Past*, Sri Lanka Journal of International Law, Vol. 16, p. 28.

„modernūs politiniai melagiai sako, kad objektyvi tiesa neegzistuoja, yra tik subjektyvi tiesa [...], tai yra pirmas žingsnis į istorinio objektyvumo sunaikinimą.“²⁶ Istorinės tiesos apibrėžimas praktiškai neįmanomas neatsižvelgiant kokiam kontekste ši sąvoka vartojama. Ją skirtingomis prasmėmis naudoja įvairių mokslų atstovai, netgi S. Freud turėjo savo istorinės tiesos koncepciją psichoanalizės moksle.²⁷ Kalbant apie socialinius mokslus ši samprata kur kas artimesnė yra tarp istorijos ir teisės. Nepaisant to, net kai kurie šių sričių mokslininkai tokią sąvoką atmeta kaip fundamentaliai neteisingą.²⁸ Jie teigia, jog laisvoje valstybėje jokia institucija neturi teisės nustatinėti istorinės tiesos ir riboti istorikų veiklos laisvę grasinant jiems teisinėmis priemonėmis.²⁹

Istorinės tiesos nustatymas visada balansavo tarp istorijos ir teisės mokslų, tad nekeista, jog kiekvienas mokslas turi savitą požiūrį. Teigiama, kad įrodinėjimas teisme ir įrodinėjimas istorijoje yra visiškai skirtingi dalykai.³⁰ Tyrimui naudojami skirtingi būdai, metodologijos, reglamentuoja skirtingos taisyklės. Tikslas teisme yra išspręsti ginčus, tuo tarpu istorijos tikslas yra kaupti žinias mokslo labui. Dėl šių skirtumų dažnai manoma, jog reikėtų atskirti istorinę tiesą (angl. *historical truth*) nuo teisinės tiesos (angl. *judicial truth*). Pagal tokį skirstymą teisinę tiesą turėtų nustatinėti tik teismai, o tik istorijos mokslo diskurse paaikškėtų istorinė tiesa.³¹ Teoriškai šios išvados yra nuoseklios, tačiau praktikoje dvi skirtingas tiesos koncepcijas atskirti sunku. „Kai mokslininkas baigia savo tyrimą, teisėjui dar lieka priimti sprendimą“³² – apie istorijos ir teisės susikirtimą sakė Marc Bloch. Todėl nekeista, kad istorijos ir teisės susidūrimas bandant nustatyti istorinę tiesą, dažnai buvo vertinamas nevienareikšmiškai. Pradedant vien Niurnbergo procesu, teismai tapo tam tikra „socialine arena“³³, kur istorija yra įvertinama per teisinę prizmę.³⁴

Po Antrojo pasaulinio karo buvo pradėta kalbėti apie tam tikrą fundamentalią istorinę tiesą. Stengiantis išvengti teisinio formalizmo buvo pasirinktas tarpinis variantas tarp teisinio verdikto ir istorinės refleksijos – tiesos komisija. Politikai kūrė tiesos komisijas įvairiose valstybėse –

²⁶ HORTON, Scott, *The Truth behind Gitmo Pace*, International Law Review Online Companion, Vol. 2010, p. 4.

²⁷ FREUD, Sigmund, *Constructions in analysis*, the Hogarth Press, London, 1964.

²⁸ RESTA, Giorgio; ZENO-ZENCOVICH, Vincenzo, *Judicial Truth and Historical Truth: The Case of the Ardeatine Caves Massacre*, Law and History Review, Vol. 31, Issue 4 (2013), p. 848.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ MAOZ, A., *Historical Adjudication: Courts of Law, Commissions of Inquiry and Historical Truth*, Law and History Review 18 (2000), p. 600.

³¹ RESTA, Giorgio; ZENO-ZENCOVICH, Vincenzo, *Judicial Truth and Historical Truth: The Case of the Ardeatine Caves Massacre*, Law and History Review, Vol. 31, Issue 4 (2013), p. 844.

³² *Ibid.*, p. 884.

³³ WIEVIORKA, A., *Justice, Histoire et Memoire. De Nuremberg A Jerusalem*, Droit et societe 38 (1998), p. 59.

³⁴ RESTA, Giorgio; ZENO-ZENCOVICH, Vincenzo, *Judicial Truth and Historical Truth: The Case of the Ardeatine Caves Massacre*, Law and History Review, Vol. 31, Issue 4 (2013), p. 845.

Vokietijoje, Bosnijoje, Pietų Afrikos Respublikoje (toliau – PAR), Rytų Timore ir kt., tokia praktika itin paplito Lotynų Amerikos šalyse.³⁵ Tačiau toks politinis instrumentas beveik nebuvo kuriamas posovietinėse valstybėse, kur praeityje komunistiniai režimai istoriją naudojo politinėms represijoms vykdyti. Šios institucijos, dažniausiai buvo steigiamos „jaunose“ demokratijose, iširti autoritarinių režimų padarytus nusikaltimus, politinius persekiojimus, taip išsiaiškinant jų slėptą informaciją apie istorinius įvykius. Pagrindinis komisijos tikslas dažnu atveju įvardijamas labai lakoniškai – tiesa. Tai buvo pereinamojo laikotarpio teisingumo institucijos, jos nagrinėjo faktus, kuriuos prieš tai slėpė autoritarinis ar totalitarinis režimas, toks „apsivalymas“ turėjo padėti valstybėms veiksmingiau pereiti į demokratinę santvarką. Dėl paprastai sudėtingų aplinkybių šalyje (kartais net pilietinio karo grėsmės), komisijos turėjo ypatingus įgaliojimus, tai nebuvo teismai, jos neteisė galimų nusikaltėlių, o tiesiog siekė išsiaiškinti kas įvyko praeityje ir kodėl.³⁶ Ten negaliojo aukšti reikalavimai pateikiamiems įrodymams, nebuvo kaltintojų ir kaltinamųjų, todėl šie supaprastinimai turėjo padėti veiksmingiau išnagrinėti faktus ir greičiau nustatyti tiesą. Teoriškai, tai turėjo simplifikuoti komisijos darbą, tačiau rezultatai buvo tokie, kad neretai komisijos išvados buvo manipuliuojama, jos buvo politizuojamos. Kaip nesėkmingas tokio darbo pavyzdys dažnai pateikiama Gvatemala,³⁷ tačiau net tokių garsių tiesos komisijų kaip Pietų Afrikos Respublikos „Tiesos ir susitaikymo“ darbas dažnai vertinamas kritiškai.³⁸ Teisės mokslininkų nuomone, komisijų darbas dažnu atveju dubliuodavo teismo procesus, informacija buvo renkama selektyviai, išvados formuodavo palankų istorinį naratyvą esamai valdžiai.³⁹ Galbūt anksčiau, pradėjus kurtis pirmosioms tiesos komisijoms, tai buvo naudinga ir veiksminga institucija,⁴⁰ tačiau dabar, nors ir yra bandymų reformuoti šią instituciją, bei padaryti jos darbą efektyvesniu,⁴¹ bet jų kūrimas nebėra tokia paplitusi praktika. Tiesos komisijoms taip pat priskiriamas „didaktinis teisėtumas“ bei atminimo įstatymų (angl. *memory laws*) atsiradimas kai

³⁵ MILAŠIŪTĖ, Vygantė, History of the Communist Regime in the European Court of Human Rights Cases, Baltic Yearbook of International Law, Vol. 9, p. 47.

³⁶ TEPPERMAN, Jonathan, *Truth and Consequences*, Foreign Affairs, Vol. 81, Issue 2 (2002), p. 130.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ JEFFERY, Anthea, *The Truth about the Truth Commission*, Human Rights, Vol. 27, Issue 2 (Spring 2000), p. 22.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ TEPPERMAN, Jonathan, *Truth and Consequences*, Foreign Affairs, Vol. 81, Issue 2 (2002), p. 145.

⁴¹ MELISH, Tara J., *Truth Commission Impact: A Participation-Based Implementation Agenda*, Buffalo Human Rights Law Review, Vol. 19, p. 274.

kuriose valstybėse,⁴² kas, be abejonės, aktualu kalbant apie istorinės tiesos nustatymo praktinį pritaikymą teisėkūroje.

Dėl tiesos komisijų neigiamų rezultatų buvo atsigręžta į teismus, kaip instituciją galinčią priimti nuosprendžius dėl istorinės tiesos (tuo pačiu ir tam tikras išvadas). Istorinių aplinkybių aiškinimasis nagrinėjant bylas, susijusias su istorinės tiesos problematika, atrodė įmanomas. Praktika parodė, jog specializuotos institucijos ne visada veikia kaip tikėtasi, todėl teisminė institucija atrodė galinti darbą atlikti geriau. Šiuo atveju tinka garsaus Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo teisėjo dar XIX a. pasakyta citata: „Tiesos pasakymas užtrunka trumpai. Įrodymas užtrunka ilgai. O klaidų ištaisymas yra ilgas ir sudėtingas procesas.”⁴³ Nepaisant to, jog daugelis tikėjosi, kad teismai prisiims atsakomybę už istorinės tiesos atskleidimą, bet ne visi su tokia nuomone sutiko. Istorinės tiesos nustatymas teismo salėse ne visur yra priimtina praktika ir dažnai netgi vertinama kontraversiškai, pavyzdžiui, Izraelio Konstitucinis Teismas byloje *Sharon v. Benziman* nustatė, kad teismai turėtų vengti nustatinėti istorinę tiesą ir, jei įmanoma, bylas spręstų remiantis kitokiais pagrindais.⁴⁴ Teismo nuomone, istorinės tiesos nustatymas, jei ta tiesa vėliau būtų paneigta, galėtų padaryti nepataisomą žalą visuomenės nuomonei apie pačius teismus.⁴⁵ Toks teismo požiūris leidžia daryti išvadą, jog teismai supranta kokią atsakomybę institucija prisiima imdama nustatinėti istorinę tiesą. Pasirinkdamas nustatyti istorinę tiesą teismas rizikuotų ne tik savo prestižu, bet ir grėsme ateityje būti delegitimuotu kaip autoritetinga institucija ginčų sprendime *per se*. Istorinės tiesos nustatymas, bet kokiu atveju visada susijęs su viešuoju interesu,⁴⁶ todėl kiekvienas istorinis faktas vertinamas visuomenės ir ne visais atvejais šis vertinimas gali sutapti su teismo pozicija. Nepaisant to, nacionaliniai teismai net Izraelyje kai kuriais atvejais gali būti istorinės tiesos nacionaliniu lygmeniu formuotojai, t. y. atspindint oficialią šalies istorijos versiją teismų sprendimuose.⁴⁷ Nepaisant to, istorinės tiesos, nustatytos teisme, prieštaravimas vėlesnėms istorikų nuostatoms yra ne tik teoriškai įmanomas, bet lengvai galintis

⁴² BEVERNAGE, Berber, *Transitional Justice and Historiography: Challenges, Dilemmas and Possibilities*, Macquarie Law Journal, Vol. 13, p. 8.

⁴³ BRADLEY, Joseph P., *Miscellaneous Writings of the Late Hon. Joseph P. Bradley, Associate Justice of the Supreme Court of the United States, with a Sketch of His Life by His Son, Charles Bradley, A.M. and a Review of His Judicial Record* (1901), p. 298.

⁴⁴ ZHAO, Bo, *Legal Cases on Posthumous Reputation and Posthumous Privacy: History Censorship, Law, Politics and Culture*, Syracuse Journal of International Law and Commerce, Vol. 42, Issue 1 (Fall 2014), p. 96.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ BARAK-EREZ, Daphne, *Collective Memory and Judicial Legitimacy: The Historical Narrative of the Israeli Supreme Court*, 16 Can. J. Law & Soc. 93, 95 (2001), p. 100.

materializuotis ir realybėje. Dėl natūralios istorijos mokslo genezės konkretaus įvykio atžvilgiu, nenuginčijamos tiesos įtvirtinimas gali prieštarauti vienam pagrindinių mokslo elementų – jo vystymuisi, kitimui.

Dėl istorikų pateikiamų išvadų, kurios dažnai būna abstrakčios ir neapibrėžtos, todėl sunkiai pritaikomos konkrečiam ginčui išspręsti, teisėjai neretai vengia vieni patys vertinti bylas susijusias su istoriniu kontekstu. Dažniausiai jie negali nustatyti, kurios nuomonės ir išvados aktualios konkrečiai situacijai, o kurios istorijos mokslo bendruomenėje labiau vertinamos, tad jiems tenka pasitelkti specialistus – istorikus.⁴⁸ Nors jų pasitelkimas teisiniame procese nėra naujiena (M. Papon byla, Frankfurto Aušvico bylos⁴⁹), tačiau istorijos mokslininkų dalyvavimas bylos nagrinėjime visada turėjo užtikrinti galimybę nustatyti maksimaliai objektyvią informaciją. Net jei skirtume tiesas į istorinę ir teisinę, galima daryti išvadą, kad tokiose situacijose istorijos mokslas tiesiogiai ar netiesiogiai vis tiek daro įtaką teisinei tiesai.⁵⁰ Istorinė tiesa, istorijos mokslo prasme, negali turėti teisinių pasekmių konkrečiam asmeniui (nebent netiesiogiai), bet istorinė tiesa, teisės mokslo prasme, sukelia teises pasekmes.

Autoriaus manymu, reikėtų laikyti istorinę tiesą, šiuo atžvilgiu, apimančią tiek teisinę, tiek istorinę, tiesas. Teisme priimamas sprendimas dėl istorinių įvykių, jau savaime tampa teisine kategorija ir remiantis aukštais reikalavimais įrodymams, teismas privalo remtis patikimomis, labiausiai patvirtintomis istorijos žiniomis. Tokią išvadą galima daryti istorinę tiesą vertinant tik teisiniu požiūriu, nesiimant ieškoti tarpdisciplininio apibrėžimo.

Istorinė tiesa taip pat gali materializuotis kaip teisinis aktas, tai įrodo pavyzdžiai, kuriuose skirtingos valstybės, konsensuso principu sugeba sutarti dėl esminių istorijos vertinimų ir įtvirtina tai teisės aktais. Daugelis valstybių yra kriminalizavę Holokausto ir kitų nusikaltimų žmoniškumui neigimą (tarp jų ir Lietuva – LR baudžiamojo kodekso 170² str.). 2008 metais Europos Sąjunga priėmė pamatinį sprendimą (angl. *Framework Decision*), kurio vienas straipsnių buvo dėl „viešo pritarimo genocidui, nusikaltimams žmoniškumui, karo nusikaltimams arba jų neigimui, šturkščiam menkinimui.“⁵¹ Šis aktas buvo paremtas dar 1996 m. liepos 15 d. ES priimtais

⁴⁸ DE BAETS, Antoon, *Responsible History*, (2008), p.86.

⁴⁹ RESTA, Giorgio; ZENO-ZENCOVICH, Vincenzo, *Judicial Truth and Historical Truth: The Case of the Ardeatine Caves Massacre*, *Law and History Review*, Vol. 31, Issue 4 (2013), p. 846.

⁵⁰*Ibid*, p. 847.

⁵¹ Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008/913/TVR, 2008 m. lapkričio 28 d., [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32008F0913>>.

bendraisiais veiksmais, ES Tarybos patvirtintais remiantis ES sutarties K.3 straipsniu dėl kovos su rasizmu ir ksenofobija veiksmy.⁵² Nors pats pamatinis sprendimas buvo priimtas tik 2008 m., bet tai rodo, jog ES užtenka politinės valios priimti tokį bendro pobūdžio dokumentą, kuris smerkia istorijos iškraipymus ir net už juos baudžia. Paties sprendimo įgyvendinimas praktikoje visgi kvestionuotinas. Pamatinis sprendimas veikia panašiai kaip direktyva – valstybės narės pačios pasirenka priemones pamatinio sprendimo tikslui įgyvendinti, tačiau skirtingai nei direktyva, pamatinis sprendimas negali būti taikomas tiesiogiai. Europos Komisijos 2014 m. ataskaita dėl minėto pamatinio sprendimo įgyvendinimo nustatė, kad „[...] daug valstybių narių dar ne iki galo ir (arba) nevisiškai tinkamai į savo nacionalinę teisę perkėlė pamatinio sprendimo nuostatas, ypač dėl tam tikrų nusikaltimų neigimo, didelio jų menkinimo arba pritarimo tiems nusikaltimams.“⁵³ Problemų kelia ir tai, kad Turkija, bent jau formaliai siekianti narystės ES, yra viena aktyviausių Armėnų genocido neigėjų.⁵⁴

Autoriaus nuomone, istorinių požiūrių (netgi akivaizdžiai klaidingų) kriminalizavimas neturėtų būti istorinės tiesos nustatymo tikslas. Suprantama, kad klaidinančios istorinės interpretacijos skaudina nuo nusikaltimų nukentėjusius, jų palikuonis ar kitus asmenis, ypač, kai tai yra oficiali įtakingos valstybės pozicija. Visgi, autoriaus manymu, istorinių faktų kritikos kriminalizavimas yra baudžiamosios teisės kaip *ultima ratio* priemonės paneigimas ir laikytinas pertekliniu reguliavimu. EŽTT taip pat išreiškė poziciją, kad baudžiamoji atsakomybė turėtų būti taikoma tik išskirtiniais atvejais.⁵⁵ Europoje yra įvairių nuomonių šiuo klausimu, štai buvęs EŽTT teisėjas Giovanni Bonello pritaria ypatingai dideliems reikalavimams žodžio laisvės ribojimams.⁵⁶ Jo manymu, baustinas tik toks kurstymas, kuris kelia akivaizdų pavojų šiuo momentu (angl. *a clear and present danger*). Saviraiškos laisvės svarbą pabrėžė ir filosofas J. S. Mill: „jeigu visa žmonija, išskyrus vieną žmogų, būtų vienos nuomonės, o tik tas vienas asmuo būtų priešingos nuomonės,

⁵² 1996 m. liepos 15 d. Europos Sąjungos Bendrieji Veiksmai, ES Tarybos priimti remiantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu, dėl veiksmy kovojant su rasizmu ir ksenofobija, 96/443/TVR, 1996 m. liepos 15 d., Oficialusis leidinys L 185, 24/07/1996 p. 0005 – 0007.

⁵³ Europos Komisijos ataskaita dėl Europos tarybos pamatinio sprendimo 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis įgyvendinimo, 2014/027, [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:52014DC0027>>.

⁵⁴ HOVANNISIAN, Richard G., *Denial of the Armenian Genocide in Comparison with Holocaust Denial*, Remembrance and Denial, supra note 40, p. 220.

⁵⁵ *Lehideux and Isorni v. France*, judgment, application no. 55/1997/839/1045, 23 September 1998, Reports 1998-VII, § 57.

⁵⁶ KAHN, Robert A., *Does It Matter How One Opposes Memory Bans: A Commentary on Liberte pour l'Histoire*, Washington University Global Studies Law Review, Vol. 15, Issue 1 (2016), p. 92.

tai jį nutildžiusią žmoniją būtų galima pateisinti ne daugiau negu tą asmenį, jei jis turėdamas galią, nutildytų žmoniją.⁵⁷

1.2 EŽTT ir istorinės tiesos sąvoka

Bylų, kuriose šalys nesutaria dėl aplinkybių įvykusių praeityje EŽTT praktikoje yra daug, tačiau tik nedidelė dalis jų yra siejama su istorine tiesa. Istorinių faktų nagrinėjimas teisme neretai kelia visuomenės rezonansą ir dalies visuomenės pasipiktinimą, pavyzdžiui, *Fatullayev v. Azerbaijan*,⁵⁸ o kartais panašios bylos priveda ir prie fatališkų pasekmių, kai pareiškėjas net nužudomas.⁵⁹ Manytina, kad dėl to, EŽTT pozicija bylose, susijusiose su istorine tiesa yra itin atsargi, teismas vengia vartoti žodžius „istorinė tiesa“. Istorinės tiesos sąvoka Teismo sprendimuose vartojama, bet dažniausiai ją naudoja šalys, apibūdindamos skundo aplinkybes (*Ciubotaru*⁶⁰, *Éditions Plon*⁶¹). EŽTT priima šalių pateikiamus bylos aplinkybių aprašymus, tačiau jų pasirenkamų lingvistinių formų nekvestionuoja (pavyzdžiui, pavadinant tam tikrą įvykį istorine tiesa). Taip pat, teismas remiasi nacionalinių teismų ar vyriausybių vertinimu, todėl jei institucijos mini istorinės tiesos sąvoką aplinkybių aprašyme, EŽTT gali jų frazes cituoti. Byloje *Kuolelis and others v. Lithuania*, kurioje pareiškėjai buvo nepavykusio komunistinio perversmo prieš Lietuvą dalyviai, Teismas pateikė santrauką istorinių ir politinių aplinkybių, kuriomis rėmėsi nacionaliniai teismai priimdami sprendimus šioje byloje.⁶² Ši byla išskirtinė Lietuvai dar tuo, jog ja rėmėsi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuodamas jurisprudenciją dėl neigimo nusikaltimų, teismas nurodė šią bylą, kaip agresijos fakto patvirtinimą EŽTT praktikoje.⁶³ Pats Teismas, jei dėl šalių nekyla ginčas dėl aplinkybių gali priimti ir istoriškai labai reikšmingus faktus, pavyzdžiui, dėl Sausio 13-osios įvykių.⁶⁴ Manytina, kad dėl su istorinės tiesos sąvoka susijusių konotacijų, yra įprasta tiek moksliniuose darbuose, tiek net skundo teismui turinyje⁶⁵ vartoti istorinės tiesos sąvoką kabutėse, tai yra suponuojant termino tam tikrą abstraktumą, neaiškumą.

⁵⁷ MILL, John Stuart; *Apie laisvę*, ALK pradai, Vilnius, 1995, p. 38.

⁵⁸ *Fatullayev v. Azerbaijan*, judgment, application no. 40984, 22 April 2010.

⁵⁹ *Dink v. Turkey*, judgment, application no. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 and 7124/09, 14 September 2010.

⁶⁰ *Ciubotaru v. Moldova*, judgement, application no. 27138/04, 27 April 2010.

⁶¹ *Éditions Plon v. France*, judgment, application no. 58148/00, 18 May 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-IV.

⁶² MILAŠIŪTĖ, Vygantė, *History of the Communist Regime in the European Court of Human Rights Cases*, Baltic Yearbook of International Law, Vol. 9, p. 51.

⁶³ Vilniaus apygardos teismo 2012 m. birželio 12 d. nuosprendis byloje Nr. 1A-422-318/2012, § 26.

⁶⁴ *Zdanoka v. Latvia*, judgment, application no. 58278/00, 17/06/2004, § 20-21

⁶⁵ *Umo Ilinden and others v. Bulgaria*, partial decision, application no. 34960/04, 15 September 2004.

2. Istorinės tiesos ir neigimo nusikaltimų santykis EŽTT praktikoje

Neigimo nusikaltimais (angl. *crimes of denial*) yra laikomos veikos, kuriomis viešai pritariama arba yra viešai neigiama ar šturkščiai menkinama kai kurie istoriniai faktai. Tokia sąvoka Europoje itin paplito po 2008 metais ES priimto pamatinio sprendimo.⁶⁶ Daugelis ES valstybių po šio teisės akto priėmimo perkėlė jį į nacionalinę teisę. Kaip suformuluota pačio pamatinio sprendimo pavadinime, jo tikslas yra kovoti su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis baudžiamosios teisės priemonėmis. Lietuva, perkeldama šį teisės aktą įvardino ir totalitarinius režimus, kurie padarė žalos konkrečiai Lietuvai, tai nacistinė Vokietija ir SSRS. Nereikėtų sureikšminti tokio įvardijimo, nes neabejojama ir kitų režimų padarytais nusikaltimais, kurie teisiškai kvalifikuojami kaip nusikaltimai žmoniškumui, pvz., Jugoslavijoje, Ruandoje.⁶⁷ Savo ruožtu EŽTT savo praktikoje nevertina ar asmuo padarė neigimo nusikaltimą. Teismo prerogatyva yra išsiaiškinti ar buvo Konvencijos pažeidimas atitinkamo straipsnio atžvilgiu ar ne.

2.1. Neigimo nusikaltimai Europos žmogaus teisių komisijos praktikoje

Europos žmogaus teisių komisija (toliau – Komisija), kuri, pagal tuometinį teisinį reguliavimą atrinkinėjo skundus į EŽTT, nagrinėjo bylą, kuri vėliau formavo atitinkamą praktiką ir EŽTT. Komisijos byloje *Marais v. France*⁶⁸ nagrinėjama su nacių ideologija sietini įsitikinimai (Holokausto neigimas, bandymas tokius nusikaltimus pateisinti). Komisija nustatė, kad tokie įsitikinimai negali būti ginami Konvencijos, nes prieštarauja pamatinėms Konvencijos nuostatoms, todėl vertintini kaip piktnaudžiavimas teisėmis (Konvencijos 17 str.). Dėl šių priežasčių Komisija skundą pripažino nepriimtinu ir jis nebuvo perduotas nagrinėti į EŽTT. Panašių bylų, kuriose Komisija nagrinėjo galimus Holokausto neigimo atvejus buvo ir daugiau, pavyzdžiui, *Remer v. Germany*,⁶⁹ šiuo atveju skundas taip pat pripažintas nepriimtinu ir EŽTT nagrinėtas nebuvo.

⁶⁶ Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008/913/TVR, 2008 m. lapkričio 28 d., [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32008F0913>>.

⁶⁷ ŽILINSKAS, Justinas, *Introduction of 'Crime of Denial' in the Lithuanian Criminal Law and First Instances of its Application*, *Jurisprudencija*, 2012, 19(1), p. 316.

⁶⁸ *Marais v. France*, European Commission of Human Rights, Decision, 24 June 1996, D.R. n° 86-B, p. 184.

⁶⁹ *Remer v. Germany*, decision, application no. 25096/94, 6 September 1995.

2.2. Neigimo nusikaltimai EŽTT praktikoje

Pirmoji byla EŽTT Holokausto neigimo tema buvo *Lehideux and Isorni v. France*. Šiame sprendime Teismas nustatė, kad yra tam tikri neginčytinai nustatyti istoriniai faktai (angl. *clearly established historical facts*) ir kaip tokio fakto pavyzdį pateikė Holokaustą.⁷⁰ Teismas nusprendė, kad tokių neginčytinai nustatytų istorinių faktų neigimas arba revizija nėra apsaugota Konvencijos 10 str. (saviraiškos laisvė) ir patenka į Konvencijos 17 str. apimtį (piktnaudžiavimo teisėmis uždraudimas). Asmenų, kurių pareiškimai neigia minėtą istorinį įvykį, EŽTT yra vertinami kaip nesuderinami su pamatinėmis Konvencijos vertybėmis - preambulėje įtvirtintais teisingumo bei taikos pasaulyje siekiais. Todėl darytina išvada, kad tokia nuomonė (Holokausto ar kitų nacių nusikaltimų neigimas) nelaikoma apsaugota Konvencijos 10 str. prasme.

*Witzsch v. Germany*⁷¹ byloje asmens skundas buvo EŽTT pripažintas nepriimtiniu dėl to, jog asmuo neigė, kad A. Hitleris ir visa Vokietijos nacionalsocialistinė darbininkų partija organizavo ir planavo masinį žydų žudymą. EŽTT šiuo atveju negalėjo pasinaudoti *Lehideux* bylos analogija, nes šioje byloje neneigiamas Holokaustas *per se*, todėl šis atvejis nelaikomas „klasikiniu“ Holokausto neigimu atveju.⁷² Visgi, teismas nutarė, jog tokie pasisakymai prieštarauja pamatinėms Konvencijos nuostatomis ir analogiškai Komisijos sprendimams,⁷³ pripažino skundą nepriimtiniu. Ši byla įrodo, kad netgi atskirų Holokausto, kaip masinio žydų žudymo proceso, elementų neigimas yra vertintinas kaip prieštaraujantis Konvencijos nuostatomis. Tokią poziciją teismas argumentavo išplėsdamas *Lehideux* byloje taikytą principą. EŽTT vertinimu, tai, kad A. Hitleris ir nacių partija planavo ir organizavo Holokausto vykdymą yra reikšminga ir neginčytinai nustatyta aplinkybė (angl. *equally significant and established circumstance*), todėl pareiškėjo išdėstyta šių aplinkybių neigimas, rodo pareiškėjo panieką nuo šių įvykių nukentėjusiems asmenims.⁷⁴ Tokios išvados verčia kvalifikuoti asmens pasisakymus kaip patenkančius į Konvencijos 17 str. apimtį, todėl skundas pripažintas nepriimtiniu. Šioje byloje, lyginant su panašiomis, yra ir neįprastas faktas, jog teismas pareiškėjo nuomonėje neįžvelgė pro nacistinių

⁷⁰ *Lehideux and Isorni v. France*, judgment, application no. 55/1997/839/1045, 23 September 1998, Reports 1998-VII, § 47.

⁷¹ *Witzsch v. Germany*, decision, application no. 7485/03, 13 December 2005.

⁷² LOBBA, Paolo, *Holocaust Denial before the European Court of Human Rights: Evolution of an Exceptional Regime*, European Journal of International Law, Vol. 26, Issue 1 (February 2015), p. 243.

⁷³ *Marais v. France*, European Commission of Human Rights, Decision, no. 31159/96, 24 June 1996, D.R. n° 86-B ir *Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands*, European Commission of Human Right, decision, nos. 8348/78 and 8406/78, 1 October 1979, Decisions and Reports (DR) 18.

⁷⁴ *Witzsch v. Germany*, decision, application no. 7485/03, 13 December 2005, § 2, 8 („The Law“).

siekių (nacionalsocializmo ideologijos). Ankstesniuose teismo sprendimuose, tam, kad asmens pareiškimai būtų siejami su 17 str. (piktnaudžiavimu teisėmis), reikėjo sąsajų su rasizmu ar su nacizmu sietinos veiklos.⁷⁵ *Witzsch* byla išskiria naują pagrindą 17 str. taikymui – Holokausto neigimą *per se*, nesigilinant į neigimo motyvus. Nepaisant to, EŽTT eksplicitiškai byloje neišvardino kas laikytina Holokausto neginčytinai nustatytais istorinėmis aplinkybėmis. Darytina prielaida, kad istoriniai Holokausto elementai, kurie asmens yra neigiami, turėtų būti esminiai, jei norima asmenį už tai nubausti, pavyzdžiui, kas organizavo Holokaustą, koks jo mastas ir pan. Vertintina, kad toks esminių Holokausto aplinkybių neigimas prieštarauja bendram, visuotinai priimtinam Holokausto suvokimui, kuris paremtas atskiromis aiškiai nustatytais aplinkybėmis, kurias galima įvardinti kaip neginčijamus faktus. Bandymu paneigti esminę tokio nusikaltimo žmoniškumui aplinkybę, tuo pačiu bandoma diskredituoti patį plačiai priimtą požiūrį į Holokaustą. Manytina, kad EŽTT šioje byloje išplėtė savo praktiką nusikaltimams dėl Holokausto neigimo ir Konvencijos 17 str. taikymo tam, kad netiesiogiai įtvirtintų Holokaustą, kaip istorinės tiesos, faktą. Bylos susijusios su Holokaustu iki tol Teisme buvo nagrinėjamos nekartą. Kai kurių teisės mokslininkų nuomone, išskirtinis Holokausto statuso įtvirtinimas, panašiai neįtvirtinant, pvz., Armėnų genocido, rodo Teismo „teisinių veidmainiškumą vertinant 20 a. tragedijas.“⁷⁶

Kitoje byloje, 2003 m. *Garaudy v. France*,⁷⁷ EŽTT vėl susiduriama su galimu Holokausto neigimu. Šiuo atveju, teismas nustatė, jog pareiškėjo pateikiamos nuorodos ir citatos yra klaidingos. Pareiškėjo aptariamai istoriniai įvykiai nebėra istorikų diskusijų objektas, o atvirkščiai – aiškiai nustatyti faktai. EŽTT nuomone, pareiškėjas neigė aiškiai nustatytus faktus ir savo istoriniais tyrimais nesiekė išsiaiškinti tiesos. Teismas nustatė, kad asmens siekis buvo nacionalsocializmo rehabilitacija ir režimo aukų apkaltinimas istorijos klastojimu. Istorinių faktų susijusių su nusikaltimais žmoniškumui neigimas ar bandymas juos pakeisti prieštarauja vertybėms, kuriomis remiasi kova su rasizmu ir antisemitizmu. Šioje byloje EŽTT pradeda vartoti naują sąvoką - nusikaltimų žmoniškumui (angl. *crimes against humanity*) neigimas, nors byloje, tai vartojama kaip Holokausto sinonimas, bet tai sudarė galimybes pradėti kalbėti ne tik apie

⁷⁵ LOBBA, Paolo, *Holocaust Denial before the European Court of Human Rights: Evolution of an Exceptional Regime*, European Journal of International Law, Vol. 26, Issue 1 (February 2015), p. 243.

⁷⁶ GLISZCZYŃSKA-GRABIAS, Aleksandra, *Memory Laws or Memory Loss - Europe in Search of Its Historical Identity through the National and International Law*, Polish Yearbook of International Law, Vol. 34, 2014, p. 178.

⁷⁷ *Garaudy v. France*, decision, application no. 65831/01, 24 June 2003, Reports of Judgments and Decisions 2003-IX (extracts).

Holokausto, bet ir apie kitų nusikaltimų žmoniškumui neigimą EŽTT praktikoje. Tai vėliau įrodė *Janowiec v. Russia* byla.⁷⁸ *Garaudy* byla patvirtina, jog teismo nuomone, Holokausto ar kitų nacių nusikaltimų istorinė revizija traktuojama kaip istorinės tiesos iškraipymas, tad jos neigimas arba akivaizdus menkinimas nėra apsaugotas Konvencijos ir už jį asmuo ar asmenys gali būti baudžiami. Tokias priemones pateisina du Konvencijoje įtvirtinti teisėti tikslai - siekis užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams ir siekis apsaugoti asmenų garbę ar teises.⁷⁹ Pačios istorinės tiesos sąvokos tiek *Lehideux and Isorni*, tiek *Witzsch*, tiek *Garaudy*, bylose teismas nevartoja ir apibūdina Holokaustą kaip neginčytinai nustatytą istorinį faktą. Iš to darytina išvada, kad netiesiogiai EŽTT visgi įtvirtina, jog Holokaustas vertintinas kaip istorinė tiesa, nepaisant to, kad pati sąvoka teismo argumentacijoje neįvardinama.

EŽTT praktikoje *Perincek v. Switzerland*⁸⁰ byla buvo didelis lūžis, ypač jurisprudencijoje susijusioje su neigimo nusikaltimais. Tai pirmoji byla EŽTT, kai nagrinėjamas galimas pažeidimas ne dėl konkrečiai Holokausto neigimo kriminalizavimo. Asmuo, teisės mokslų daktaras, Šveicarijos nacionalinių teismų buvo nuteistas dėl to, kad viešai neigė istorinį įvykį - Armėnų genocidą Osmanų imperijoje 1915 m. Pareiškėjas vadino šį genocidą „tarptautiniu melu“. EŽTT nusprendė, kad pareiškėjas buvo nuteistas dėl genocido teisinės kvalifikacijos, kuri nesutapo su dominuojančiu požiūriu Šveicarijoje. Teismo nuomone, buvo pažeista asmens teisė į saviraiškos laisvę t. y. buvo Konvencijos 10 str. pažeidimas. Nagrinėjant bylą nustatyta, jog Šveicarijos Aukščiausiasis Federalinis Teismas bylą vertino taip, kad pagal Holokausto neigimo kriminalizavimą, analogišku teisiniu pagrindu turėtų būti vertinamas ir kitų genocidų neigimas,⁸¹ Šveicarijos teismas rėmėsi EŽTT praktika susijusia su Holokausto neigimu. Tam, jog byla būtų nagrinėjama, Teismui reikėjo nustatyti ar nėra pagrindų, pagal kuriuos skundas galėtų būti pripažintas nepriimtiniu (Konvencijos 17 str.), pvz., kaip buvo Holokausto neigimo atveju *Garaudy v. France* byloje. EŽTT nuomone, *Perincek* atveju pareiškėjas neneigė žudynių ir masinių trėmimų Armėnų genocido metu, bet mėgino paneigti nuostatą, kad šie įvykiai teisiškai turėtų būti vertinami kaip genocidas, todėl šiuo atveju analogija su *Garaudy* byla negalima – pareiškėjas neneigė įvykių,

⁷⁸ *Janowiec and others v. Russia*, judgment, applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013, Reports of Judgments and Decisions 2013, §165.

⁷⁹ *Garaudy v. France*, decision, application no. 65831/01, 24 June 2003, Reports of Judgments and Decisions 2003-IX (extracts).

⁸⁰ *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts).

⁸¹ Šveicarijos Aukščiausiasis Federalinis Teismas (Tribunal federal), 12 December 2007, Nr. ATF 6B_398/2007, § 3.4.3.

kurie vadinami Armėnų genocidu *per se*,⁸² jis ginčijo tik įvykių teisinį kvalifikavimą. Taip pat teismas pabrėžė, kad Konvencijos 17 straipsnis taikomas tik išskirtiniais pagrindais ir ypatingais atvejais, kai asmenys siekia savanaudiškai panaudoti Konvencijoje įtvirtintus principus. Todėl teismas nagrinėjo, ar pareiškėjo nuomonėje nebuvo neapykantos kurstymo (angl. *incitement of hatred*),⁸³ šio pagrindo nenustačius, nuspręsta, kad 17 str. neturėtų būti taikomas ir skundas nagrinėtinas.

Saviraiškos laisvės ribojimas, kad būtų pateisintas Konvencijos prasme, turi atitikti tris sąlygas: būti aiškiai numatytas įstatyme, turėti teisėtą tikslą ir būti privalomas (būtinus) demokratinėje visuomenėje. Pirmos dvi sąlygos EŽTT nuomone patenkinamos, tačiau dėl trečiosios teismas nagrinėja bylą kur kas plačiau. Jis šioje byloje vertinamas kaip labiausiai problematiškas reikalavimas.⁸⁴ EŽTT šiuo atveju vertino dviejų Konvencijoje įtvirtintų teisių, pareiškėjo saviraiškos laisvės (Konvencijos 10 str.) ir armėnų teisės į privataus gyvenimo gerbimą (Konvencijos 8 str.) santykį. Teisėjai būtinumo demokratinėje visuomenėje reikalavimo kontekste vertino šias sąlygas: a)pareiškėjo pareiškimų pobūdį; b)kontekstą, kuriame jie buvo varžomi; c)kiek tai paveikė armėnų bendruomenės teises; d)konsensusą ar jo nebuvimą tarp Susitariančių Šalių (Konvencijos prasme) dėl panašių pareiškimų kriminalizavimo; e)tarptautinius teisės aktus reguliuojančius šią sritį; f)argumentus, kuriais remiantis Šveicarijos teismai pagrindė nuosprendį; g)teisių ribojimo pobūdį. Įvertinęs visas sąlygas EŽTT nusprendė, jog asmeniui taikyta baudžiamoji atsakomybė, dėl to, kad būtų apsaugotos armėnų bendruomenės teisės, šiuo atveju, nebuvo būtina demokratinėje visuomenėje.⁸⁵

Teismo argumentacija šioje byloje kritikuojama dėl galimo precedento suformavimo. Kritiškai vertinami ir būtinumo demokratinėje visuomenėje reikalavimo kriterijai. Dėl geografinių/ etninių valstybės ir genocido vietos ryšių, laikantis EŽTT nuomonės, jog tam turi būti glaudus ryšys, galima teigti, jog Ruandos ar Kambodžos genocidų neigimas sunkiai įmanomas

⁸² GORTON, Sean, *The Uncertain Future of Genocide Denial Laws in the European Union*, George Washington International Law Review, Vol. 47, Issue 2 (2015), p. 433.

⁸³ *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts), §104.

⁸⁴ DANIELE, Luigi, *Disputing the Indisputable: Genocide Denial and Freedom of Expression in Perincek v. Switzerland*, Nottingham Law Journal, Vol. 25, p. 147.

⁸⁵ *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts), § 280.

Europos žemyno šalyse.⁸⁶ Kritikuotinas ir laiko kriterijus, jei laiko tarpas nuo istorinio įvykio praėjo pakankamai didelis, tai kažkada prisime prie momento, kada net Holokausto neigimas privalės būti dekriminalizuotas.⁸⁷ *Perincek* byloje galimai formuojamas precedentas dėl ateityje plataus spektro istorinių nusikaltimų marginalizavimo, vertinamas skeptiškai. Kaip teigia P. Lobba: „Teismas patenkina poreikį, kuris kyla iš vis įvairesnių socialinių aplinkybių – sukurti Europos identitetą remiantis bendromis vertybėmis.“⁸⁸ Kiti mokslininkai kritiškai vertina sprendimus tiek *Garaudy*, tiek *Perincek* bylose, dėl to, kad EŽTT šiose bylose pakeitė savo metodologinę analizę dėl Konvencijos 10 str. ir dabar genocido neigimas tapo „gana painus“ dėl ginčytinų sprendimų šiose bylose.⁸⁹

⁸⁶ *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts), Joint Dissenting Opinion of Judges Spielmann, Casadevall, Berro, De Gaetano, Sicilianos, Silvis and Kūris, II §6.

⁸⁷ *Ibid*, p. 150.

⁸⁸ LOBBA, Paolo, *Holocaust Denial before the European Court of Human Rights: Evolution of an Exceptional Regime*, European Journal of International Law, Vol. 26, Issue 1 (February 2015), p. 250.

⁸⁹ GORTON, Sean, *The Uncertain Future of Genocide Denial Laws in the European Union*, George Washington International Law Review, Vol. 47, Issue 2 (2015), p. 428.

3. Istorinės tiesos siekimas EŽTT

3.1 Tiesos siekimas ir asmens reputacija

Konvencijos 10 str. įtvirtinta asmens saviraiškos laisvė, o to paties straipsnio 2 dalyje nustatyti pagrindai, kuriais ši teisė gali būti ribojama, vienas jų - kitų asmenų garbės ar teisių apsauga⁹⁰ (angl. *protection of the reputation or rights of others*). Pirmą bylą susijusią su šmeižtu EŽTT nagrinėjo 1986 m. - *Lingens v. Austria*.⁹¹ Tačiau toje byloje teismas nenustatė, kad tarp Konvencijos 10 str. ir Konvencijos 8 str. nuostatų gali kilti kolizija. Taip pat EŽTT pabrėžė, kad nereikėtų 10 str. interpretuoti Konvencijos 8 str. (teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) kontekste.⁹² Nepaisant to, iškart po bylos, teisės mokslininkai pastebėjo, kad toks teisių konfliktas yra numanomas,⁹³ nes saviraiškos laisvė ir asmens gerbimas, asmens reputacijos apsauga gali akivaizdžiai prieštarauti vienas kitam. Analogiška teisių kolizija jau anksčiau pastebėta JAV jurisprudencijoje.⁹⁴ Vėlesnėje teismo praktikoje pradėta pripažinti, jog visgi gali būti tam tikras prieštaravimas tarp saviraiškos laisvės ir teisės į privataus gyvenimo gerbimą.⁹⁵

EŽTT praktikoje *Chauvy and others v. France*⁹⁶ laikoma itin svarbia byla. Bylos, kai kurių mokslininkų nuomone, kurios nagrinėtos po *Chauvy* sprendimo net gali būti įvardijamos kaip post-*Chauvy*.⁹⁷ Ši byla vertinama kaip pirmasis atvejis, kai susiduria dvi Konvencijos teisės byloje dėl šmeižto.⁹⁸ Turima omenyje Konvencijos 8 str. (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) ir 10 str. (saviraiškos laisvė). Kolizijos pripažinimas tarp dviejų Konvencijoje įtvirtintų teisių, kurios *a priori* yra lygios, buvo lūžis teismo praktikoje. Argumentuodamas sprendimą EŽTT pabrėžė žiniasklaidos reikšmę demokratinėje visuomenėje ir nurodė, kad neatskirama Konvencijoje

⁹⁰ 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7390.

⁹¹ *Lingens v. Austria*, judgment, application no. 9815/82, 13 December 1984, A103.

⁹² *Ibid.*, § 38.

⁹³ ELDER, David, *Freedom of Expression and the Law of Defamation: The American Approach to Problems Raised by the Lingens Case*, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 35, Issue 4 (October 1986), p. 924.

⁹⁴ ELDER, David, *Freedom of Expression and the Law of Defamation: The American Approach to Problems Raised by the Lingens Case*, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 35, Issue 4 (October 1986), p. 892.

⁹⁵ *Chauvy and others v. France*, judgment, application no. 64915/01, 29 June 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-VI, § 70.

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ SMET, Stijn, *Freedom of Expression and the Right to Reputation: Human Rights in Conflict*, American University International Law Review, Vol. 26, Issue 1 (2010), p. 198.

⁹⁸ SMET, Stijn, *Freedom of Expression and the Right to Reputation: Human Rights in Conflict*, American University International Law Review, Vol. 26, Issue 1 (2010), p. 193.

įtvirtintos saviraiškos laisvės (10 str.) dalis yra siekis nustatyti istorinę tiesą.⁹⁹ Taip pat, jog ne Teismo kompetencija yra vertinti istorinius įvykius, dėl kurių interpretacijos nesutaria patys istorikai. EŽTT nustatė, kad šios diskusijos formuoja nuomonę apie įvykius ir juos interpretuoja istoriniame kontekste.¹⁰⁰ Dėstydamas savo poziciją EŽTT iš dalies nusakė teisės ir istorijos santykį - Teismo įsikišimas į istorinę diskusiją galėtų reikšti istorinių diskusijų perkėlimą iš viešųjų diskusijų į teismo sales.¹⁰¹ EŽTT nuomone, visuomenės interesas sužinoti pareiškėjų išplatintą informaciją turėtų būti derinamas su asmenų, kurie nukentėjo dėl šios informacijos paskelbimo, garbės ir reputacijos apsauga. Teismas šiuo atveju vertino ar nacionaliniai teismai teisingai įvertino dviejų Konvencijos ginamų teisių balansą. Išnagrinėjęs bylą teismas nustatė, kad Konvencijos pažeidimo nėra.

3.2. Tiesos siekimas ir asmens mirtis

Chauvy v. France byloje dėl šmeižto kreipėsi patys asmenys apie kurių poelgius buvo paskleista informacija. Šiame skyriuje nagrinėjamos bylos, dėl kurių kreipėsi nebe patys asmenys, o jų artimieji, nes patys asmenys, kurie galimai buvo šmeižiami, bylos nagrinėjimo metu jau buvo mirę ir nebegalėjo apginti savo teisių pagal Konvencijos 8 str.

Pirmiausia nagrinėjant tokio tipo bylas tarp teisės mokslininkų kilo diskusijos ar artimieji gali kreiptis dėl kito asmens pažeistų teisių. EŽTT nuomone, išsakyta *Putistin v. Ukraine*¹⁰² byloje, mirusio šeimos nario reputacija, kai kada gali veikti jo likusių šeimos narių privatų gyvenimą ir tapatybę, tokiu mastu patekdama į Konvencijos 8 str. apimtį. EŽTT nurodo, kad pareiškėjo 8 str. teisė turi būti derinama su asmenų paskleidusių informaciją 10 str. teise, t. y. turi būti surastas šių teisių balansas. Teismas nustatė, kad pareiškėjas galėjo būti netiesiogiai paveiktas paskleistos informacijos, tačiau, tai, jog pareiškėjo tėvas nėra tiesiogiai minimas kaip kolaboravęs su gestapu reiškia, kad tokią nuomonę galima susidaryti tik žinant daugiau informacijos. Todėl ryšys tarp pareiškėjo teisės į privatų gyvenimą galimo pažeidimo ir poveikio tėvo reputacijai vertinamas kaip nežymus¹⁰³ (angl. *quite remote*). EŽTT pripažino, kad nors paskelbtas straipsnis, dėl kurio kreipėsi pareiškėjas, tiesiogiai neprisideda prie istorinio diskurso, tačiau, tai buvo atitinkama kultūrinio

⁹⁹ *Chauvy and others v. France*, judgment, application no. 64915/01, 29 June 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-VI, § 70.

¹⁰⁰ *Ibid.*, § 69.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Putistin v. Ukraine*, judgment, application no. 16882/03, 21 November 2013, § 33.

¹⁰³ *Ibid.*, § 38.

Ukrainos gyvenimo forma, kuri skirta reklamuoti istorinį filmą.¹⁰⁴ Įvertinus pareiškėjo teisės pagal Konvencijos 8 str. ir nustačius, kad jo teisės paveiktos nežymiai, o žiniasklaidos teisė į saviraišką įgyvendinta tinkamai, Teismas pripažino, kad Konvencijos 8 str. nebuvo pažeistas.

Teisėjas Lemmens šioje byloje, savo atskiroje nuomonėje, pareiškė, jog „Mirties mačo“ įvykiai yra atviri interpretacijoms, ir ne Teismo užduotis daryti išvadas dėl istorinės tiesos. Jis taip pat pacitavo vieno istoriko nuomonę apie „Mirtis mačą. Ši, atrodytų, gana nežymi aplinkybė parodo, jog teismai istorinėse bylose, net EŽTT lygmenyje, bent iš dalies remiasi istorikų nuomone. Iš šio fakto darytina išvada, jog istorikų nuomonė visgi vaidina didelį vaidmenį priimant sprendimus susijusius su istorine tiesa.

Kitoje byloje, pavadinimu *Dzhugashvili*, bylos pareiškėjas yra Josifo Stalino anūkas. Jis prašė ištirti galimą Konvencijos 8 str. pažeidimą senelio (Josifo Stalino) atžvilgiu. EŽTT nurodė, kad jau ankstesnėse bylose¹⁰⁵ yra įvardinta, jog 8 str. nustatytos teisės yra neperduodamos (angl. *non-transferable*). Teismas nerado priešasčių, dėl kurių turėtų nukrypti nuo tokios praktikos šioje byloje. Toliau teismas nagrinėjo paties pareiškėjo galimą teisių pažeidimą dėl *Putistin* byloje įvardintų aplinkybių, kai mirusiojo šeimos nario reputacija gali įtakoti ir artimųjų teises pagal Konvencijos 8 str. Todėl tokiu atveju būtina įvertinti ryšį tarp mirusio asmens pažeistų teisių ir galimai pažeistų jo artimojo teisių.

EŽTT nustatė, kad skirtingai nei *Putistin v. Ukraine* byloje, asmuo, kurio veiksmai yra kritikuojami, šiuo atveju buvo viešas asmuo, užėmęs valstybės vadovo poziciją, todėl jam taikomi kitokie standartai dėl viešos kritikos – leidžiama platesnė diskusija apie jo poelgius, leidžiama aštresnė kritika.¹⁰⁶ Teismas šiuo atveju išskiria asmenis į privačius ir viešus. *Putistin* bylos atveju asmuo nebuvo vienas svarbiausių asmenų „Mirties mače“, taip pat, jo dalyvavimas nesusijęs su politine, karine ar kita vieša tarnyba. EŽTT skiria įžeidžiančias nuomones apie privačius asmenis (*Putistin*) ir pagrįsta kritika viešiesiems asmenims (*Dzhugashvili*), kurie užimdami vadovaujančias pareigas privalo priimti su jomis asocijuojamą kritiką. Teismo nuomone, istoriniai įvykiai, nulėmę daugelio žmonių likimus, taip pat istorinių asmenų poelgiai ir atsakomybė už juos yra atviri vertinimams, kritikai, nes diskusijos dėl šių įvykių yra viešasis interesas.¹⁰⁷

¹⁰⁴ *Ibid*, § 39.

¹⁰⁵ *Sanles Sanles v. Spain*, decision, application no. 48335/99, 26 October 2000, ECHR 2000-XI.

¹⁰⁶ *Dzhugashvili v. Russia*, decision, application no. 41123/10, 9 December 2014, § 27-29.

¹⁰⁷ *Ibid*, § 32.

4. EŽTT ir kitų teismų požiūrio į istorinę tiesą panašumai bei skirtumai

4.1. Amerikos Žmogaus Teisių Teismas

Amerikos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – AŽTT), buvo įkurtas pagal Amerikos Žmogaus teisių konvenciją (toliau – AŽTK)¹⁰⁸. Šiuo metu minėtą konvenciją yra ratifikavusios 23 valstybės, iš jų 10 yra Pietų Amerikoje ir 13 Šiaurės Amerikoje. Tačiau dėl skirtingų priežasčių šios konvencijos nėra ratifikavusios vienos įtakingiausių Amerikos žemyno valstybių – JAV ir Kanada. Reikia pabrėžti tam tikrus kultūrinius ir socialinius skirtumus tarp AŽTK ir Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, pvz., AŽTK 4 str. 1 d. įtvirtinta nuostata, kad gyvybė saugoma nuo jos prasidėjimo¹⁰⁹, ši norma asocijuojama su krikščioniška gyvybės samprata. Teismai, kurių darbas paremtas šiomis konvencijomis, turi ir panašumų, abi konvencijos savo preambulėse nurodo, jog remiasi tuo pačiu dokumentu – Visuotine žmogaus teisių deklaracija. Kartais EŽTT netgi remiasi AŽTT praktika formuodamas savo poziciją¹¹⁰. Nepaisant to, kad konvencijų tikslas yra apsaugoti fundamentalias žmogaus teises, tačiau šių teisių gynimas praktikoje skiriasi. Konvencijoje įtvirtintų teisių aiškinimas skiriasi dėl skirtingų socialinių, istorinių, teisinių bei politinių priežasčių, vienas tokių atvejų – bylos, susijusios su istorine tiesa.

Didžioji dauguma valstybių, kuriose galioja AŽTT jurisdikcija yra Lotynų Amerikos šalys. Todėl, skirtingai nei daugelyje Europos valstybių, čia buvo paplitusi praktika steigti tiesos komisijas.¹¹¹ Tiesos komisijos nėra dažnai minimos EŽTT jurisprudencijoje, bet *Ždanoka v. Latvia* byloje, EŽTT teisėjo E. Levits atskirojoje nuomonėje, yra įvardijama, kad tiesos komisijos buvo steigiamos Lotynų Amerikoje kaip politikos priemonė, skirta „susitaikyti“ su praeitimi¹¹² (angl. *coping with the past*). Tiesos komisijos yra politinis instrumentas skirtas pereinamojo laikotarpio teisingumui (angl. *transitional justice*) įtvirtinti. Tai tam tikras analogas posovietinėse valstybėse vykdytiems liustracijos procesams¹¹³ (ar ribojimams nustatytiems asmenims, kurie buvo susiję su

¹⁰⁸ American Convention On Human Rights (Adopted at the Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San José, Costa Rica, 22 November 1969), [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. balandžio 10 d.] . Prieiga per internetą: <<http://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>>.

¹⁰⁹ ALVARO, Paul, *Controversial Conceptions: The Unborn and the American Convention on Human Rights*, Loyola University Chicago International Law Review, Vol. 9, Issue 2, 2012.

¹¹⁰ CITRONI, Gabriella, *Janowiec and Others v. Russia: A Long History of Justice Delayed Turned into a Permanent Case of Justice Denied*, Polish Yearbook of International Law, Vol. 33, 2013, p. 290.

¹¹¹ MILAŠIŪTĖ, Vygantė, *History of the Communist Regime in the European Court of Human Rights Cases*, Baltic Yearbook of International Law, Vol. 9, p. 47.

¹¹² *Ždanoka v. Latvia*, judgment, application no. 58278/00, 17/06/2004, Dissenting opinion of judge Levits, IV, § 28.

¹¹³ ZIEBA, Marta, *To What Extent Is Lustration an Effective Mechanism of Transitional Justice and Democratic Consolidation - The Case of Polish Lustration Law*, Security and Human Rights, Vol. 23, Issue 2 (2012), p. 158.

sovietiniu režimu). Tokios bylos EŽTT buvo nagrinėtos ne kartą (*Soro v. Estonia*, *Ždanoka v. Latvia*¹¹⁴ ir kt.). Tiesos komisijų, kaip politinės priemonės, darbas ir išvados neabejotinai įtakoja ir teismų sprendimus, todėl AŽTT ne kartą yra įvardijęs, kad tiesos komisijos padeda siekti istorinės tiesos nustatymo.¹¹⁵ Būtent tiesos komisijų, kurių tikslas yra nustatyti tiesą (dažniausiai istorinę), ir AŽTT, kaip teisinės institucijos sprendžiančios dėl AŽTK pažeidimų, nuomonių susidūrimas, dažnu atveju formavo teismo praktiką istorinės tiesos tematika. AŽTT sprendimuose ne kartą pabrėžta, jog istorinė tiesa, kuri nustatyta tiesos komisijų, negali būti laikoma pakeičiančia teisminį procesą,¹¹⁶ t. y. istorinės tiesos aplinkybes konkrečioje byloje sprendžia teismas naudodamas teisinio proceso priemones ir konkrečiu atveju nustato atitinkamą asmens ar valstybės atsakomybę dėl galimų teisės pažeidimų. Taip pat, teismas įvardino tiesos komisijų padarytas išvadas kaip turinčias ypatingą vertę¹¹⁷ (angl. *special value*). Be to, AŽTT įvardina valstybės pareigą nustatyti tiesą¹¹⁸ (angl. *state's obligation to establish the truth*). Tokios nuostatos nėra EŽTT praktikoje, AŽTT šiuo atveju įpareigoja valstybę imtis iniciatyvos ir veikti *ex officio*.¹¹⁹ Manytina, jog tokia AŽTT pozicija sietina su daugelio Lotynų Amerikos istorine praeitimi, kur tiek politinis tiek teisinis progresas sunkiai įmanomas „nesusitaikius“ su praeitimi. Dėl to, AŽTT net nustato kriterijus, pagal kuriuos tyrimai apie galimus (teismo dažnai net preziumuojamus) nusikaltimus turėtų būti vykdomi.¹²⁰ Be to, teismas, kuris turėtų nagrinėti konvencijos numanomą pažeidimą, savo argumentacijoje nekvestionuoja pačio istorinio įvykio, pvz., *Las Dos Erres* žudynių, ir suponuoja jo buvimą kaip istorinį faktą. Nepaisant to, kad tai nedaroma tiesiogiai t. y. teismas neįvardija to kaip istorinės tiesos, tačiau jis įpareigoja valstybę jau tirti tik įvykio detales – nustato į ką atkreipti dėmesį, įsako nenaudoti amnestijos procedūros ir pan.¹²¹ Formuojant tokias

¹¹⁴ *Soro v. Estonia*, judgment, application no. 22588/08, 3 September 2015; *Zdanoka v. Latvia*, judgment, application no. 58278/00, 17/06/2004.

¹¹⁵ Inter-American Court of Human Rights, *Anzualdo Castro v. Peru*, judgment, Series C No. 202, September 22, 2009, § 180.

¹¹⁶ Inter-American Court of Human Rights, „*Las Dos Erres*“ *Massacre v. Guatemala*, judgment, Series C No. 211, November 24, 2009, § 232.

¹¹⁷ Inter-American Court of Human Rights, *Zambrano Vélez et al. v. Ecuador*, judgment, Series C No. 166, July 4, 2007, § 128.

¹¹⁸ Inter-American Court of Human Rights, „*Las Dos Erres*“ *Massacre v. Guatemala*, judgment, Series C No. 211, November 24, 2009, § 232.

¹¹⁹ CITRONI, Gabriella, *Janowiec and Others v. Russia: A Long History of Justice Delayed Turned into a Permanent Case of Justice Denied*, Polish Yearbook of International Law, Vol. 33, 2013, p. 291.

¹²⁰ Inter-American Court of Human Rights, „*Las Dos Erres*“ *Massacre v. Guatemala*, judgment, Series C No. 211, November 24, 2009, § 233.

¹²¹ *Ibid.*

nuostatas remiamasi AŽTK 63 str. 1 d.¹²², įvardijant tai, kaip reparacijas skirtas nuo konvencijos pažeidimo nukentėjusiems ir su tikslu, kad panašūs įvykiai nepasikartotų ateityje. Tačiau šios reparacijos dažnai formuluojamos labai konkrečiai, t. y. iš abstrakčių konvencijos nuostatų padaromos konkrečios teisės normos, kai kada net panašesnės į nurodymus. Teisės mokslininkai tokią praktiką kritikuoja kaip teisminių įstatymų kūrimą.¹²³ Dėl kaltinimų plačia normų interpretacija, AŽTT atsako argumentais, jog, vadinamoji plati (arba kaip teismas įvardija progresyvi ir dinamiška) interpretacija yra tik konvencijos kaip „gyvo instrumento“ suvokimas. Vis tik manytina, kad tokiu atveju konvencija panašėja į Konstitucinį aktą¹²⁴, o AŽTT į Konstitucinį teismą, todėl tokia praktika kritikuojama¹²⁵. EŽTT laikosi kitokios pozicijos ir vengia pritaikyti plečiamąjį EŽTK aiškinimą, tad tokių kaltinimų teisiniu įstatymų kūrimu praktiškai nesusilaukia. Iš dalies toks AŽTT iniciatyvumas teisiniame procese galėtų būti pateisinamas, jei tokios teismo reparacijos būtų suprantamos kaip reikalingos nustatyti kiek įmanoma tikslesnę istorinę tiesą, ką teismas pripažino vienu iš svarbiausių tikslų.¹²⁶ Visgi, tokioms išvadoms pagrindo nėra, nes teismo nurodymai dažnu atveju susiję su numanomų rezultatų siekimu (kurie, autoriaus vertinimu, yra subjektyvūs), o ne su objektyviu istorinės tiesos siekimu.

EŽTT yra pasisakęs, jog teismo įsikišimas į istorinę diskusiją galėtų reikšti istorinių debatų perkėlimą iš viešųjų diskusijų, į teismo sales¹²⁷ ir iš esmės pats yra nelinkęs vertinti diskutuotinių istorinių faktų, tuo labiau, būti aktyvus dalyvis nustatant istorinę tiesą. Tuo tarpu AŽTT laikosi kitokios nuomonės, pavyzdžiui, byloje *The Massacres of El Mozote and Nearby Places v. El Salvador*,¹²⁸ teismo nuomone, jis buvo paprašytas Amerikos Žmogaus teisių komiteto (institucijos, kuri gali perduoti bylą nagrinėti teismui pagal AŽTK 61 str.), nurodyti valstybei, kad ji nustatytų istorinę tiesą ir skleistų istorinės tiesos faktus visuomenėje.¹²⁹ Remdamasis šiais argumentais

¹²² American Convention On Human Rights (Adopted at the Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San José, Costa Rica, 22 November 1969), [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. balandžio 10 d.] . Prieiga per internetą: <<http://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>>.

¹²³ MALARINO, Ezequiel, *Judicial Activism, Punitivism and Supranationalisation: Illiberal and Antidemocratic Tendencies of the Inter-American Court of Human Rights*, International Criminal Law Review, Vol. 12, Issue 4 (2012), p. 670.

¹²⁴ *Ibid.*, p. 672.

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ Inter-American Court of Human Rights, *González et al. ("Cotton Field") v. Mexico*, judgment, Series C No. 205, November 16, 2009, § 454.

¹²⁷ *Chauvy and others v. France*, judgment, application no. 64915/01, 29 June 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-VI, § 69.

¹²⁸ Inter-American Court of Human Rights, *The Massacres of El Mozote and Nearby Places v. El Salvador*, judgment, Series C No. 264, August 19, 2013, § 362.

¹²⁹ *Ibid.*, § 358.

teismas ne tik sutiko su tokiu prašymu, bet ir ėmėsi nustatyti istorinio įvykio aplinkybes, t. y. netiesiogiai nustatinėti istorinę tiesą. Teismas taip pat priėmė sprendimą, jog valstybė privalo sukurti dokumentinį filmą apie byloje aptariamus įvykius, jį išplatinti, prisiimdama visas išlaidas, susijusias su filmo gamyba bei platinimu.¹³⁰ Tokie nurodymai su akivaizdžiu istoriniu vertinimu ir jo sklaida, yra neįsivaizduojami EŽTT praktikoje, kur nuomonių pliuralizmas vertinamas kaip demokratinės visuomenės vertybė ir teismas nesiima aktyvaus vaidmens ne tik istorinėse diskusijose, bet ir informacijos apie jas sklaidoje.

Kitoje byloje, susijusioje su asmens galimai priverstiniu pradingimu dėl valstybės pareigūnų veiksmų, AŽTT nustatė, kad atitinkamos priemonės turi būti naudojamos tam, kad atgaivintų ir plėstų visuomenės istorinės atminties suvokimą¹³¹ (angl. *to recover and build the historical memory of a society*). Tarp tokių priemonių įvardijamas viešas atsiprašymas bei atminimo lentos sukūrimas. Lyginant su EŽTT praktika, pvz., byloje *Chauvy v. France*, teismas vertina ar tam tikros priemonės yra pateisinamos¹³² ir nesigilinama į visuomenės nuomonę apie patį įvykį. EŽTT nevertina ar visuomenė turėtų daugiau žinoti apie įvykusias istorines tragedijas ar ne. Šiuo atveju, AŽTT užimama pozicija, leidžia daryti išvadą, kad teismas dėl šio istorinio įvykio imasi tam tikros edukacinės politikos įgyvendinimo ir skatina tai valstybės mastu. Todėl, jei EŽTT pabrėžia skaudžių istorinių įvykių svarbą (pvz., *Perincek v. Switzerland*¹³³), tačiau nebando aktyviai dalyvauti visuomenės švietime dėl jų. O štai AŽTT užima aktyvų, konkrečios valstybės visuomenės supažindinimo su istoriniu įvykiu, vaidmenį. Tokiais veiksmais teismas siekia, kad skaudūs istoriniai įvykiai nepasikartotų.¹³⁴

AŽTT vartoja istorinės tiesos sąvoką dažniau nei EŽTT. Pastarasis, net dėl istorinių įvykių, dėl kurių buvimo nėra didelių abejonių, vengia įvardyti šiuos įvykius kaip istorinę tiesą, manytina, vien dėl to, kad dėl atitinkamų istorinių aplinkybių dar nėra vienareikšmiško vertinimo. EŽTT laikosi nuostatos, kad savo pozicijos dėl istorinių įvykių neteigs, jei to nereikalauja bylos

¹³⁰ *Ibid.*, § 365.

¹³¹ Inter-American Court of Human Rights, *Anzualdo Castro v. Peru*, judgment, Series C No. 202, September 22, 2009, § 200.

¹³² *Chauvy and others v. France*, judgment, application no. 64915/01, 29 June 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-VI, § 78.

¹³³ *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts).

¹³⁴ Inter-American Court of Human Rights, *Goiburú et al. v. Paraguay*, judgment, Series C No. 153, September 22, 2006, § 53.

nagrinėjimas.¹³⁵ Tokiu atveju, teismas nesiima atsakomybės nustatyti konkrečios bylos aplinkybių svarbą bendrame požiūryje į istorinį įvykį. Atsakomybės neprisiėmimas šiuo atveju neturi jokių neigiamų konotacijų, tai tiesiog teismo pozicija. AŽTT laisviau vartoja istorinės tiesos sąvoką ir, pvz., byloje *Río Negro Massacres v. Guatemala* konstatuoja, jog aukų radimas ir identifikacija šiuo atveju atskleidžia istorinę tiesą.¹³⁶ Istorinė tiesa čia vartojama ne ta prasme, kaip, pavyzdžiui, EŽTT byloje *Monnat v. Switzerland*¹³⁷ ir daugumoje kitų EŽTT bylų. Pastarojo teismo praktikoje istorinė tiesa dažnai suprantama kaip vienintelė ir neginčijama.¹³⁸ AŽTT *Río Negro Massacres* byloje, tai vartojama kaip informacijos, su kurios pagalba įmanomas istorinio teisingumo įvykdymas, prasme. Čia istorinė tiesa nėra asocijuojama su apibendrintu požiūriu į istorinį įvykį. Tai vertinama tik kaip dalis informacijos apie visą įvykį. Dėl to, jog ši informacija yra, teismo nuomone, nepaprastai reikšminga, todėl jai suteikiamas tam tikras emocinis krūvis ir teismo sprendime ši informacija pavadinama istorine tiesa. AŽTT savo sprendimuose kartais vartoja neteisinę kalbą ir neteises kategorijas (pvz., mylimieji¹³⁹, kai tuo tarpu EŽTT įprasta vartoti šeimos nariai¹⁴⁰), tai rodo tam tikrą empatiją su aukomis, nevengiant ir emocinės kalbinės išraiškos.

AŽTT atskirais atvejais netgi savo sprendimus netiesiogiai įvardina kaip istorinės tiesos šaltinį, pvz., *Río Negro Massacres v. Guatemala* byloje, išdėstytas Amerikos žmogaus teisių komiteto prašymas publikuoti istorinę tiesą apie įvykius.¹⁴¹ Tuo remdamasis, teismas toje pačioje byloje nurodė valstybei paskelbti AŽTT sprendimo santrauką, išversti į valstybėje naudojamas kalbas ir jį išplatinti.¹⁴² Prezumpcija, jog AŽTT sprendimuose ne tik išsprendžiamas AŽTK galimo pažeidimo klausimas, bet ir galimai nustatoma istorinė tiesa (arba bent jau paaiškėja informacija, kuri yra aktuali istorinės tiesos nustatymui), autoriaus nuomone, vertintinas kaip viršijantis teismo įgaliojimus pagal AŽTK. Toks požiūris remiasi į teismo, kaip AŽTK konvencijos pažeidimus

¹³⁵ *Chauvy and others v. France*, judgment, application no. 64915/01, 29 June 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-VI, § 69.

¹³⁶ Inter-American Court of Human Rights, *Río Negro Massacres v. Guatemala*, judgment, Series C No. 250, September 4, 2012, § 265.

¹³⁷ *Monnat v. Switzerland*, judgment, applications no. 73604/01, 21 September 2006, Reports of Judgments and Decisions 2006-X, § 57.

¹³⁸ *Ibid.*, § 68.

¹³⁹ Inter-American Court of Human Rights, *Río Negro Massacres v. Guatemala*, judgment, Series C No. 250, September 4, 2012, § 265.

¹⁴⁰ *Putistin v. Ukraine*, judgment, application no. 16882/03, 21 November 2013, § 33.

¹⁴¹ *Ibid.*, § 273.

¹⁴² *Ibid.*, § 274.

nagrinėjančios teisminės institucijos supratimą, neaiškinant konvencijos nuostatų teismo kompetencijai nustatyti plečiamai. Pagrindinės priežastys, kodėl teismas save laiko institucija galinčia veikti aktyviai istorinės tiesos nustatyme ir istorinio teisingumo vykdyme yra tai, kad teismas supranta save kaip paskutinę instituciją ir galbūt esančia vienintele, gebančia padaryti reikiamus veiksmus, tai darant turint geras intencijas.¹⁴³ Taip pat, atkreiptinas dėmesys ir į nevisiškai teisinę kategoriją, tačiau leidžiančią tiksliau suprasti teismo motyvus. AŽTT save jurisprudencijoje įvardina ne tik kaip teismą, bet ir kaip tribunolą (angl. *the Tribunal*)¹⁴⁴. Toks terminas neretai asocijuojamas su kariniais tribunolais, tai nurodo ir dabartinės lietuvių kalbos žodynas.¹⁴⁵ Visgi, manytina, kad toks iniciatyvus požiūris į teismo kompetenciją ir veikimą yra kritikuotinas, nes buvimas tarptautine teismine institucija savaime nesuponuoja neklystamumo. Pagal AŽTK 67 str. teismo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas, tačiau tai nereiškia, kad jis visada yra teisingas.¹⁴⁶

AŽTT skiriasi nuo EŽTT savo kultūriniu, istoriniu ir politiniu kontekstu. Valstybės esančios atitinkamo teismo jurisdikcijoje netiesiogiai, savo istorinių įvykių praeitimi formuoja paties teismo jurisprudencijos kryptį. AŽTT istorinės tiesos nustatyme veikia labai aktyviai, duoda nurodymus valstybėms kaip reikia siekti istorinės tiesos, kaip ją įamžinti. EŽTT gerbia valstybių teisinį reguliavimą, nebando „stumti“ savo suvokimo apie istorinius faktus. Šie skirtumai kyla iš valstybių esančių jurisdikcijoje specifikos. Lotynų Amerikoje (AŽTT) daugelis valstybių yra „jaunos“ demokratijos, su autoritarine praeitimi, neretai vis dar veikiama socialinių, politinių įtampų. Tokiu atveju AŽTT imasi iniciatyvos ir bando viešinti buvusio režimo padarytus nusikaltimus, slėptus faktus įpareigodama valstybę atlikti tam tikrus veiksmus, kartais netgi nurodydamas teisines procedūras.¹⁴⁷ EŽTT tokia praktika neaktuali, Europoje dominuoja gilios demokratinės tradicijos, kur įstatymo viršenybė veikia praktikoje. Net posovietinės šalys su savo

¹⁴³ MALARINO, Ezequiel, *Judicial Activism, Punitivism and Supranationalisation: Illiberal and Antidemocratic Tendencies of the Inter-American Court of Human Rights*, *International Criminal Law Review*, Vol. 12, Issue 4 (2012), p. 678.

¹⁴⁴ The Inter-American Court of Human Rights (hereinafter “the Inter-American Court,” “the Court,” or “the Tribunal”). Inter-American Court of Human Rights, *Liakat Ali Alibux v. Suriname*, judgment, Series C No. 276, January 30, 2014.

¹⁴⁵ tribunolas - specialusis teismas: Karinis t. Tarptautinis t. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. balandžio 10 d.] . Prieiga per internetą: <<http://lkiis.lki.lt/>>.

¹⁴⁶ MALARINO, Ezequiel, *Judicial Activism, Punitivism and Supranationalisation: Illiberal and Antidemocratic Tendencies of the Inter-American Court of Human Rights*, *International Criminal Law Review*, Vol. 12, Issue 4 (2012), p. 680.

¹⁴⁷ Inter-American Court of Human Rights, „*Las Dos Erres*“ *Massacre v. Guatemala*, judgment, Series C No. 211, November 24, 2009, § 233.

specifika (pvz., iliustracija) nereikalauja tokio proaktyvumo iš Teismo kaip AŽTT atveju. Svarbu ir pačios teismo formuojamos tradicijos, jei EŽTT jurisprudencijos genezė keičiasi pamažu, tai AŽTT linkęs formuoti savo autoritetą užsitikrindamas supranacionalinį statusą ir kartais elgdamasis kaip Konstitucinis teismas.¹⁴⁸ Kitas skirtumas yra požiūryje į pačią istorinės tiesos sąvoką. AŽTT vartoja istorinę sąvoką sąlyginai dažnai, skirtingomis prasmėmis, siekiant pabrėžti nustatyto fakto reikšmę. O EŽTT sąvoką vartoja atsargiai, įvertindamas skirtingas jos konotacijas ne tik bylos šalims, bet ir doktrininiam požiūriui. Negalima pasakyti kad tam tikro teismo doktrina istorinės tiesos atžvilgiu teisingesne ar tinkamesnė, šie teismai prisitaikė prie savo regiono specifikos ir formuoja jurisprudenciją pagal skirtingus požiūrius.

4.2. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas

Istorinės tiesos sąvoka tiesiogiai Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) praktikoje paminėta tik du kartus. Pirmą kartą įsakyme (angl. *order*) byloje *Krikorian and Others v. Parliament and Others*¹⁴⁹ ir antrą kartą sprendime (angl. *judgment*) byloje *Jurašinović v Council*.¹⁵⁰ Atsižvelgiant į tai, kad visos valstybės esančios ESTT jurisdikcijoje priklauso ir EŽTT jurisdikcijai, galima daryti išvadą, kad didelių kultūrinių, socialinių skirtumų, kaip, pvz., su AŽTT, įžvelgti negalima. Žinoma, ESTT ir EŽTT tikslai skiriasi ir šie teismai vertina bylas iš skirtingų perspektyvų bei remdamiesi skirtingais teisės aktais.

Pirmoje byloje istorinė tiesa minima EŽTT jau nagrinėtame kontekste – dėl Armėnų genocido. Kaip įprasta daugeliu atvejų EŽTT praktikoje, tokią sąvoką vartoja viena iš bylos šalių (šiuo atveju ieškovai), o ne pats teismas. ESTT nusprendė, kad skundas yra nepagrįstas ir jį atmetė, plačiau faktinės situacijos nekomentuodamas ir nevertindamas Armėnų genocido kvalifikacijos, ar šio įvykio galimo pripažinimo istorine tiesa. *Jurašinović* byloje istorinės tiesos sąvoka minima keturis kartus. Nors ieškovas įvardino, kad bylos aplinkybės (joje minimos istorinius įvykius apibūdinančios ataskaitos) turėtų padėti nustatyti istorinę tiesą dėl Jugoslavijos istorinių įvykių, tačiau teismas sutiko su Europos Tarybos nuomone, kad toks reikalavimas yra nepagrįstas ir

¹⁴⁸ MALARINO, Ezequiel, *Judicial Activism, Punitivism and Supranationalisation: Illiberal and Antidemocratic Tendencies of the Inter-American Court of Human Rights*, *International Criminal Law Review*, Vol. 12, Issue 4 (2012), p. 680.

¹⁴⁹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, 2012 m. spalio 3 d., sprendimas, *Jurašinović v Council*, T-465/09, EU:T:2012:515; Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, 2003 m. gruodžio 17 d., įsakymas, *Krikorian and Others v. Parliament and Others*, T-346/03, EU:T:2003:348, § 12.

¹⁵⁰ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, 2012 m. spalio 3 d., sprendimas, *Jurašinović v Council*, T-465/09, EU:T:2012:515, § 7, § 29, § 36, § 47.

atmetė ieškinį. Vėlgi ESTT savo sprendimo nepagrindė komentuodamas istorinį kontekstą, o rėmėsi teisiniais pagrindais.

Vis tik bylos, siejamos su istorine tiesa pradėtos ESTT nagrinėti tik 2006 m., iki tol bylos apie istorinius įvykius buvo teikiamos teismo įvertinimui nesėkmingai.¹⁵¹ Dėl specifinės ESTT kompetencijos, bylos kurios nagrinėtos teisme dažniausiai yra susijusios su nuosavybės teisėmis.¹⁵² Todėl įvertinti ESTT praktiką, kai nėra bendresnio pobūdžio nuostatų kol kas negalima. Pagal kokius kriterijus ir kaip teismas nustato (jei išvis nustato) istorinę tiesą nustatyti iš dabartinės teismo praktikos neįmanoma. Tačiau galimai plečiantis ES kompetencijai, privalėtų plėstis ir ESTT jurisdikcija, kas galėtų paskatinti istorinės tiesos doktrinos atsiradimą ir šio teismo jurisprudencijoje.

Sudėtinga pasakyti ar tiesiogiai ESTT formuojama praktika ateityje galėtų esmingai įtakoti EŽTT jurisprudenciją. ES narės yra ESTT jurisdikcijoje ir jo sprendimais remiasi nacionaliniai teismai, todėl tokia įtaka įmanoma. Be to, ESTT veikimas nuosavybės teisės srityje gali paveikti ir EŽTT, turima omenyje nuosavybės teisių grąžinimą dėl priverstinio iškraustymo ar kitų aplinkybių, kurios dažnai susijusios su istoriniais įvykiais, kariniais konfliktais.

4.3. Tarptautinis Baudžiamasis Teismas

Teismas, kuris dažniausiai asocijuojamas su istorinio teisingumo vykdymu yra Tarptautinis Baudžiamasis Teismas (toliau – TBT). Istorinės tiesos siekimo kontekste jis net išskiriamas tarp konkrečių institucijų. Sakoma, kad tiesos komisijos ir TBT siekia labai panašių tikslų. Abi institucijos reaguoja į praeityje įvykdytus žmogaus teisių pažeidimus, atskleidžia su jais susijusią tiesą, pripažįsta nukentėjusiųjų kančias, nustato kaltininkus bei jų atsakomybę dėl įvykių.¹⁵³ Toks vertinimas neatsižvelgia į tai, kad tiesos komisijos savo kilme yra politinės institucijos, o TBT – teisinė. TBT pagal Romos statutą yra įpareigotas tirti nusikaltimus, kurie yra patys sunkiausi – genocidas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai.¹⁵⁴ Dėl savo specifinės jurisdikcijos, šis teismas dažnai susiduria su įvykiais, kurių vertinimą galima būtų laikyti istorinės tiesos nustatymu.

¹⁵¹ MILAŠIŪTĖ, Vygantė, *History of the Communist Regime in the European Court of Human Rights Cases*, Baltic Yearbook of International Law, Vol. 9, p. 50.

¹⁵² *Ibid.*, p. 51.

¹⁵³ BISSET, Alison, *Rethinking the Powers of Truth Commissions in Light of the ICC Statute*, Journal of International Criminal Justice, Vol. 7, Issue 5 (November 2009), p. 974.

¹⁵⁴ Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui, Valstybės žinios, 2003-05-21, Nr. 49-2165.

Nepaisant to, klausimas ar tarptautinės baudžiamojo tipo teisminės institucijos (TBT, karo tribunolai) turi būti arbitrais nustatant istorinę tiesą vis dar yra atviras.¹⁵⁵

TBT jurisprudencijoje istorinės tiesos sąvoka pasireiškia ne teismo nuosprendžiuose, bet dažnai šalių nuomonėse, t. y. argumentuojant savo poziciją. Ne kartą posėdžių protokoluose asmenys įvardina istorinį įvykį kaip istorinę tiesą arba pateikia savo požiūrį į teismo vaidmenį nustatant tokius faktus. Lyginant su kitais teismas, čia dažnai pasireiškia skirtis tarp istorinės tiesos (angl. *historical truth*) ir teisinės tiesos (angl. *judicial truth*). EŽTT praktikoje paprastai neišskiriama teisinė tiesa, kaip atskira kategorija (teismo praktikoje ji paminėta tik tris kartus, iš jų dukart paties teismo). Tuo tarpu nagrinėjant bylas TBT, galima įžvelgti tendenciją, jog pačios bylos šalys identifikuoja skirtumus tarp istorinės tiesos ir teisinės tiesos. Byloje *The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*.¹⁵⁶ nevyriausybinių organizacija *Aprodec asbl*¹⁵⁷ atstovaujanti kaltinamajam, teigia, jog kaltinamojo nuteisimas gali įtakoti požiūrį į konfliktą Centrinėje Afrikoje Respublikoje 2002-2003 m., taip keičiant ne tik istorinę tiesą, bet ir teisinę. Kitoje byloje, istorinės tiesos svarbą apibūdina galimo nusikaltimo aukos. Jos teigia, kad asmeniškai patyrę skaudžius istorinius įvykius, jie jau yra liudininkai to, kas įvyko, tad ir istorinė tiesa jiems nėra aktuali (ji jiems akivaizdi – aut. pastaba), tačiau jų tikslas yra, kad teisinio proceso pabaigoje istorinė tiesa sutaptų su teisine tiesa.¹⁵⁸ Ši pozicija yra kiek kitokia nei įprasta EŽTT praktikoje, kur asmenys bando apginti savo teises ir dažniausiai tiesiogiai nesiekia bausmės galimam teisių pažeidėjui. Kiek kitoks EŽTT praktikos požiūris galėtų būti dėl neigimo nusikaltimų, kur istorinės tiesos nustatymas *ipso facto* dažnu atveju suponuoja neigėjų nubaudimą.

Žinoma, visiško tapatumo klausimas tarp istorinės ir teisinės tiesos visada buvo kvestionuotinas. Tuo remiasi ir asmenys ginantys kaltinamąjį. TBT byloje *The Prosecutor v. Laurent Gbagbo*¹⁵⁹ teigiama, kad teismo nustatoma asmens teisinė atsakomybė t. y. teisinė tiesa. Pabrėžiama, jog teismo proceso tikslas nėra istorinės tiesos nustatymas pilna apimtimi. Žinoma, su tokiu vertinimu galima sutikti, tačiau teisinis labai sunkaus nusikaltimo (genocido, nusikaltimo

¹⁵⁵ SCHABAS, William, *Unimaginable Atrocities: Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals* (Oxford University Press, 2012), p. 240.

¹⁵⁶ International Criminal Court, *The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, 16 September 2009, ICC-01/05-01/08, Other participants request, § 58.

¹⁵⁷ Pilnas pavadinimas franc. *Association pour la promotion de la démocratie et du développement de la République démocratique du Congo*.

¹⁵⁸ International Criminal Court, *The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, 18 January 2008, ICC-01/05-01/08, Legal Representatives of Victims Observations, § 23.

¹⁵⁹ International Criminal Court, *The Prosecutor v. Laurent Gbagbo*, 2 March 2015, ICC-02/11-01/11, Defence Request, § 50.

žmoniškumui) vertinimas neatsiejamai įtakoja požiūrį į atitinkamą istorinį įvykį (pvz., nusikaltimą). Tam tikras teisinis įvertinimas nepakeičia istorikų nustatomų aplinkybių, bet gali esmingai įtakoti formuojant objektyvų neigiamą/ teigiamą požiūrį į asmenų veiksmus, taip suformuodamas pagrindinius faktus, aplink kuriuos istorijos mokslininkai gali rekonstruoti įvykio detales. Šiuo atveju galbūt nesvarbi pati teisinė įvykio kvalifikacija, kaip EŽTT *Perincek v. Switzerland* byloje, nes kalbama apie asmenų baudžiamąją atsakomybę dėl itin sunkių nusikaltimų. Čia, autoriaus nuomone, turėtų galioti panašūs principai kaip *Dzhugashvili v. Russia* byloje, kurioje nustatyta, kad diskusijos dėl istorinių asmenybių laikomos visuomenės interesu, o saviraiškos laisvė apima ir teisę siekti istorinės tiesos.¹⁶⁰ Taikant analogiją, galima daryti išvadą, kad baudžiamasis procesas asmenų, vykdžiusių neabejotinai rezonansinius nusikaltimus atitinkamoje visuomenėje, atžvilgiu, įtakoja ir požiūrį į istorinę tiesą. TBT priimdamas kaltinamąjį nuosprendį ne tik nustato asmens teisinę atsakomybę, bet ir įvertina asmens poelgius kaip etiškai nepriimtinius, taip pasmerkdamas tokius veiksmus. Tad visiškas atskyrimas tarp teisinės ir istorinės tiesų yra ne tik neįmanomas, bet ir klaidingas.

Pačio TBT nuosprendžiuose išvelgti doktriną dėl istorinės tiesos sudėtinga. Teismas susitelkia į jo jurisdikcijoje esančių nusikaltimų vertinimą ir vengia reikšti bendresnio pobūdžio nuostatas. TBT remiasi labai tiksliais duomenimis, plačiai leidžia išreikšti savo nuomonę kaltinamiesiems, jų atstovams ar kitoms byla suinteresuotoms šalims. Bylose remiamasi ir liudininkų parodymais. Teismas remiasi Romos Statutu nuosekliai ir neaiškina jo plečiamai. Šios priežastys lemia tai, jog teismas nesiaiškina aplinkybių apie nusikaltimą – nevertina istorinės praeities, skirtingų istorinių požiūrių ir pan. TBT remiasi aiškiais kriterijais, pvz., trimis elementais, dėl teisinės genocido kvalifikacijos.¹⁶¹

Kaip minėta anksčiau, TBT yra būtent tas teismas, kuris asocijuojamas su istorinio teisingumo vykdymu. Tam, kad jis būtų įvykdytas reikalinga išsiaiškinti tiesą. O kai kalbama apie tiesos paieškas istorijos kontekste, teisės mokslininkų nuomone, numanoma TBT ir tiesos komisijų kolizija.¹⁶² Šis teismas, bent iki šiol, nesiėmė nustatinėti istorinės tiesos. Nepaisant to, jog daug kam gali atrodyti, kad TBT yra tinkamiausia institucija spręsti istorinės tiesos klausimus. Kaip

¹⁶⁰ *Dzhugashvili v. Russia*, decision, application no. 41123/10, 9 December 2014, § 32, § 33.

¹⁶¹ International Criminal Court, *The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir ("Omar Al Bashir")*, 4 March 2009, ICC-02/05-01/09, Decision, § 113.

¹⁶² BISSET, Alison, *Rethinking the Powers of Truth Commissions in Light of the ICC Statute*, Journal of International Criminal Justice, Vol. 7, Issue 5 (November 2009), p. 967.

teigė E. Levits,¹⁶³ istorinės tiesos nustatymas yra „susitaikymas su praeitimi“. Teisės mokslininkų nuomone, toks susitaikymas tarptautinėje baudžiamojoje teisėje įmanomas tik kaip šalutinis rezultatas, bet ne pats jos tikslas.¹⁶⁴ Susitaikymas suponuoja dialogo buvimą, tas reikalauja, kad atsakomybę prisiimtų visi kaltieji, taip pat procese turėtų dalyvauti nusikaltėliai ir aukos, pirmieji turėtų išreikšti atgailą, o pastarieji atleisti. Tik tokiu atveju galėtų įvykti katarsis ir būtų nustatyta istorinė tiesa.¹⁶⁵ Toks tiesos siekimas akivaizdžiai sunkiai pasiekiamas, todėl tikėtis panašių procesų tarptautinėje baudžiamojoje teisėje labai sunku. Tokį idealistinį požiūrį į istorinės tiesos nustatymą, kuriame yra vienareikšmiškas konsensusas praktikoje įgyvendinti sudėtinga. Todėl TBT, savo jurisprudencijoje, laikosi konservatyvesnės nuomonės ir nesistengia pilnai siekti minėto tikslo. Visgi, mokslininkų nuomonės šiuo klausimu nevienodos ir net Kolumbijos (vienos AŽTT teismo jurisdikcijos valstybių) tyrėjai dalinasi savo patirtimi būtent istorinės tiesos tematika su TBT.¹⁶⁶

Iš kitos pusės, lyginant TBT su EŽTT praktika, darytina išvada, kad EŽTT turi daugiau laisvės pasisakyti apie aplinkybes tiesiogiai nesusijusias su nagrinėjama byla vien dėl platesnės savo jurisdikcijos. Pastarojo teismo taip pat neslegia arbitro baudžiamajame procese atsakomybė, tad, autoriaus nuomone, EŽTT turi daugiau laisvės bylos konteksto interpretacijai.

4.4. Pietų Afrikos Respublikos Konstitucinis Teismas

Pietų Afrikos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – PAR KT) praktika istorinės tiesos nustatymo kontekste išsiskiria dėl PAR valstybės išskirtinės istorijos. PAR turėjo vieną garsiausių tiesos komisijų – „Tiesos ir susitaikymo“ komisiją (angl. *Truth and Reconciliation*). Šios komisijos požiūris ir toliau formavęsis teisinis istorijos vertinimas yra ypatingos svarbos, net vertinant viso pasaulio mastu. Kaip teigia Mangosuthu Buthelezi: „Istoriškai, apartheido režimo įvairiapusiškumo simplifikavimas yra pateisinamas nebent tuo, kad bet kuris kitas politinis režimas, palyginti su juo, atrodytų galėjęs išspręsti visas PAR problemas.“¹⁶⁷

¹⁶³ *Ždanoka v. Latvia*, judgment, application no. 58278/00, 17/06/2004, Dissenting opinion of judge Levits, IV, § 28.

¹⁶⁴ AKHAVAN, Payam, *The Rise, and Fall, and Rise, of International Justice*, Journal of International Criminal Justice, Vol. 11, Issue 3 (July 2013), p. 533.

¹⁶⁵ *Ibid.*

¹⁶⁶ ICC Registrar launches series on victims' rights and reparations, hosts working session with Colombian experts, Press Release, 27 October 2010.

¹⁶⁷ BUTHELEZI, Mangosuthu, *Crossroad in South African History and Western Policies towards South Africa*, Brown Journal of World Affairs, Vol. 2, Issue 1 (Winter 1994), p. 231.

1993 m. PAR priimta vadinamoji laikinoji Konstitucija,¹⁶⁸ kurios epiloge susitaikymas su praeitimi įvardintas kaip „istorinis tiltas“. Būtent „istorinis tiltas“ dažnai minimas PAR KT praktikoje, kaip požiūrio į istorinius įvykius pagrindas. Tam, kad valstybė galėtų funkcionuoti, PAR teko iš naujo įvertinti savo istoriją, tad būtent istorinės tiesos nustatymas ar bent jos siekimas buvo fundamentaliai svarbus valstybės ateičiai.¹⁶⁹ Visa teisinė sistema PAR grindžiama minėtu „istoriniu tiltu“ ir kylant klausimams dėl jo, kyla pavojus pačiai konstitucinei santvarkai. Byloje *Albutt v. Centre for the Study of Violence and Reconciliation and Others* PAR KT remiasi „Tiesos ir susitaikymo“ komisijos išvada ir savo sprendime nustato, jog tiesos išsiaiškinimas apie istorinius įvykius įmanomas tik suteikus amnestiją asmenims, kurie vykdė nusikaltimus.¹⁷⁰ Tokia pozicija, nepaisant to, kad ideologizuota pačioje PAR, bet gali paaiškinti kitų tarptautinių teismų problematiką. Pavyzdžiui, dažnu atveju TBT jurisprudencijoje nėra atskleidžiama istorinė tiesa, nes asmenys, kurie yra kaltinami sunkiais nusikaltimais, vengia bendradarbiauti. Istoriniai įvykiai, kurie nagrinėjami teismuose, dažniausiai yra nusikaltimai. Amnestijos pritaikymas nusikaltėliams galbūt sumažina teisės svarbą istorinėje tiesoje, tačiau leidžia aukoms ar kitiems asmenims, kurie nukentėjo nuo tokių įvykių, sužinoti tiksliausią informaciją ir taip nustatyti istorinę tiesą pagal liudininkų parodymus (nes neretai vieninteliai likę gyvi liudininkai yra patys nusikaltėliai). Tokiu atveju, nebereikia pasikliauti vien istorikų nuomonėmis ir remtis įvykių rekonstrukcija. PAR yra valstybė, kuri grindžiama šiais principais, bet nepaisant to, nuomonių pliuralizmas joje yra taip pat svarbus. Švietimo sistema PAR remiasi skirtingų požiūrių (angl. *multi-perspectival*) propagavimu bei idėja, jog istorinė tiesa turi būti nagrinėjama ir dėl jos turi būti diskutuojama¹⁷¹. Tokia praktika susiformavo išskirtinėje valstybėje, su ypatinga istorine praeitimi, todėl PAR privalėjo rasti savitų būdų kaip kurti demokratinę valstybę. Pačioje PAR yra nuomonių, kad istorinė tiesa, kurią suprasti turėtų tarptautinė bendruomenė yra kokia neefektyvi ir neaktyvi pati tarptautinė bendruomenė buvo, bandant pašalinti apartheido režimą.¹⁷² Tokiu požiūriu, galima vertinti, kad PAR didžiuojasi

¹⁶⁸ Constitution of the Republic of South Africa Act 200 of 1993, Assented to 25 January 1994, Repealed by Constitution of the Republic of South Africa, [No. 108 of 1996], G 17678, 18 December 1996.

¹⁶⁹ Constitutional Court of South Africa, *Azanian Peoples Organisation (AZAPO) and Others v President of the Republic of South Africa and Others*, Case CCT 17/96, 30 May 1996, § 48.

¹⁷⁰ Constitutional Court of South Africa, *Albutt v Centre for the Study of Violence and Reconciliation and Others*, Case CCT54/09, 10 November 2009, p. 29-30.

¹⁷¹ WELDON, Gail, *History Education and Democracy in Post-Apartheid South Africa*, International Journal for Education Law and Policy, Vol. 2010 Special Issue, p. 94.

¹⁷² BUTHELEZI, Mangosuthu, *Crossroad in South African History and Western Policies towards South Africa*, Brown Journal of World Affairs, Vol. 2, Issue 1 (Winter 1994), p. 233.

savo sėkmingu „istoriniu tiltu“ ir bando pasakyti tarptautinei bendruomenei, kad ji turi būdą istorinės tiesos pritaikymui praktikoje.

Visgi, dėl skirtingos kultūrinės, socialinės ir ypač istorinės patirties, bent dalinio PAR KT doktrinos pritaikymo, pvz., EŽTT praktikoje, tikėtis sunku. EŽTT sprendžia klausimus dėl galimų Konvencijos pažeidimų, todėl ne teismo kompetencija formuoti pamatines konstitucines Susitariančių Šalių nuostatas. Dėl savo tarptautinio pobūdžio, EŽTT praktika turi būti universali ir vienoda, ji negali būti pritaikoma vienam specifiniam kultūriniam ar istoriniam kontekstui. Pats teismas *Perincek* byloje nurodė, kad vertinimo kriterijai dėl situacijos teisinio vertinimo turi būti universalūs - kontekstas, kuriame yra suvaržymai; konsensusą ar jo nebuvimą tarp Susitariančių Šalių (Konvencijos prasme); tarptautinius teisės aktus reguliuojančius šią sritį ir pan.¹⁷³ PAR KT praktika yra pritaikyta vienai valstybei, todėl lyginti ar interpretuoti šio teismo jurisprudenciją platesniu mastu yra sudėtinga.

¹⁷³ *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts),(a) (iii) (β), (δ), (ε).

5. EŽTT ir Lietuvos teismai

5.1 Istorinė tiesa Lietuvos teismų praktikoje

Lietuvos teismų sprendimuose, pats teismas, istorinės tiesos sąvokos nėra paminėjęs. Visgi ši sąvoka teismų sprendimuose/ nuosprendžiuose buvo ne kartą vartota vienos iš šalių. Pirmą kartą tai įvyko 2007 m. Vilniaus apygardos administracinio teismo byloje, kur atsakovė teigė, jog „išskyla klausimas, ar lietuvinant pavardes nenukentės **istorinė tiesa**“.¹⁷⁴ Būtent byloje dėl fakto ir EŽTT jurisprudencijoje buvo pirmą kartą panaudota istorinės tiesos sąvoka – *Rees v. The United Kingdom*.¹⁷⁵ Antrą kartą sąvoka paminėta toje pačioje byloje, tik aukštesnėje instancijoje – Lietuvos vyriausiam administraciniame teisme.¹⁷⁶ Dukart ji buvo vartojama juridiniam faktui nustatyti - abi šios bylos yra praktiškai identiškos. Jose prašoma nustatyti juridinį faktą, kuris „sukurtų teisinę pasekmę-asmeninių teisių atsiradimą, **istorinės tiesos** atstatymą.“¹⁷⁷ 2016 m. sąvoka vienos iš šalių paminėta jau kalbant apie tam tikrą istorinį įvykį ir jo interpretaciją - pareiškėja teigė, kad „[...] **istorinė tiesa** yra ta, kad Lietuvos žmonės priešinosi kolektyvizacijai [...].“¹⁷⁸ Teismas šiuo atveju nevertino istorinių aplinkybių ir jų teisingumo bei išsprendė ginčą vadovaudamasis Lietuvoje galiojančiais teisės aktais, nekomentuodamas konkretaus istorinio įvykio.

Visgi tiksliausią požiūrį į istorinę tiesą Lietuvos teisės sistemoje galima atskleisti per LR baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK) 170² str.¹⁷⁹. Kaip buvo minėta anksčiau, šis straipsnis baudžiamajame įstatyme atsidūrė, remiantis „Pamatinio sprendimu dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis.“¹⁸⁰ Nors

¹⁷⁴ Vilniaus apygardos administracinio teismo 2007 m. birželio 22 d. sprendimas administracinėje byloje *Vyriausybės atstovas Vilniaus apskrityje v. Vilniaus rajono savivaldybės taryba*, Nr. I-7281-426/2007.

¹⁷⁵ *Rees v. The United Kingdom*, judgment, application no. 9532/81, 17 October 1986, A106, Dissenting Opinion of Judges Bindschedler-Robert, Russo and Gersing, § 5.

¹⁷⁶ Lietuvos vyriausias administracinis teismas 2008 m. balandžio 15 d. nutartis administracinėje byloje *Vyriausybės atstovas Vilniaus apskrityje v. Vilniaus rajono savivaldybės taryba*, Nr. A-143-687-08.

¹⁷⁷ Molėtų rajono apylinkės teismo 2012 m. gegužės 8 d. sprendimas civilinėje byloje dėl M. Z. pareiškimo suinteresuotam asmeniui Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrui dėl juridinio fakto nustatymo, Nr. 2-248-335/2012; Molėtų rajono apylinkės teismo 2012 m. gruodžio 17 d. sprendimas civilinėje byloje dėl V. P. ir S. S. pareiškimo suinteresuotam asmeniui Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrui dėl juridinio fakto nustatymo, Nr. 2-768-335/2012;

¹⁷⁸ Lietuvos vyriausias administracinis teismas 2016 m. gegužės 10 d. nutartis administracinėje byloje *A. O. M. v. Nacionalinė žemės tarnyba prie Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos*, Nr. A-440-261/2016.

¹⁷⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas, Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.

¹⁸⁰ Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008/913/TVR, 2008 m. lapkričio 28 d., [interaktyvus] [žiūrėta

šiam LR BK straipsnyje istorinė tiesa nėra tiesiogiai įvardinama, bet būtent pagal šią nuostatą baudžiama už neigimo nusikaltimus (prof. J. Žilinskas juos vadina angl. *crimes of denial*¹⁸¹). Teigiama, kad „ši BK novela tiek teisiškai, tiek politiškai labai reikšminga Lietuvos valstybei, nes ji, uždrausdama sovietmečio nusikaltimų neigimą, kartu draudžia ir komunizmo aukų bei jų artimųjų orumo žeminimą.“¹⁸² Nepaisant tokio kai kurių teisės mokslininkų vertinimo, visgi, pagrindinis šios normos tikslas kilo iš minėto pamatinio sprendimo ir buvo skirtas kovoti su rasizmo ir ksenofobijos ideologijos sklaida. Istorinių įvykių, kuriuose skaudžiai pasireiškė ši ideologija apstu, tad tokių įvykių neigimas suponuoja tam tikrą vertybinę ir moralinę nuostatą, kuri yra nesuderinama su demokratinės valstybės pagrindais. Tokios nuostatos yra ir Konstitucijos saugoma vertybė, pvz., Konstitucinis Teismas 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarime konstatavo, kad „draudimas skleisti minėto turinio¹⁸³ informaciją yra absoliutus.“¹⁸⁴ Aiškinant LR BK 170² straipsnį Lietuvos teisės sistemoje aktualus ir Konstitucinio teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas.¹⁸⁵ Šiame nutarime nagrinėtas istorinių įvykių vertinimas, tarptautinės teisės reguliavimas dėl įvairių istorinių faktų interpretacijos. Teismas plačiai aptarė teisines problemas nagrinėjant bylas susijusias su genocido nusikaltimu.

Šiame nutarime, kaip ir EŽTT praktikoje, istoriniai įvykiai (šiuo atveju – okupacija ir represijos) vertinami remiantis istorikų išvadomis.¹⁸⁶ Taip pat, Konstitucinis Teismas rėmėsi kitų

2017 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32008F0913>>.

¹⁸¹ ŽILINSKAS, Justinas, *Introduction of 'Crime of Denial' in the Lithuanian Criminal Law and First Instances of its Application*, Jurisprudencija, 2012, 19(1), p. 316.

¹⁸² ŠINDEIKIS, Algimantas, *Žodžio laisvė ir jos ribų kaita per du atkurtos nepriklausomybės dešimtmečius*, Jurisprudencija, 2013, 20(3), p. 1049.

¹⁸³ Tautinės, rasinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu bei dezinformacija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimu nr. 290 „Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos 12, 14 ir 16 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 53 straipsnio 1 daliai (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija), Nr. 19/04, 3.1.

¹⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimu nr. 290 „Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos 12, 14 ir 16 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 53 straipsnio 1 daliai (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija), Nr. 19/04, 3.1.

¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. I-7281-426/2007.

¹⁸⁶ *Ibid*, (III) 6.2.

valstybių teisės aktais, rezoliucijomis, tarptautinių teismų ir tribunolų išvadomis. Nors teismas neįvardino konkrečių okupacijos istorinių momentų (įvykių) kaip istorinės tiesos, tačiau nustatė, kad „[...] totalitariniams komunistiniams režimams, *inter alia* Sovietų Sąjungos, neabejotinai priskirtini nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai [...]“¹⁸⁷. Nepaisant to, kad Konstitucinis Teismas šiame nutarime konkrečios istorinės tiesos neįvardina, bet pateikdamas teisinį sovietinio režimo vykdytų nusikaltimų vertinimą, netiesiogiai suponuoja tam tikrų faktų buvimą, kurie yra neginčytinai nustatyti. Toks požiūris grindžiamas aiškinant teismo nutarimą ir lingvistiniu metodu - reikšmingoje teismo argumentacijos frazėje¹⁸⁸ pavartotas žodis „neabejotinai“ aiškintinas kaip „nekeliantis abejonių, tikras, faktas“.¹⁸⁹ Šiuo atveju Konstitucinis Teismas nustato požiūrį, kuris yra labai panašus į EŽTT išvadas *Lehideux and Isorni v. France* byloje. Tame sprendime Teismas nustatė, kad yra tam tikri neginčytinai nustatyti istoriniai faktai.¹⁹⁰

Lietuvos Aukščiausiam Teisme (toliau – LAT) buvo nagrinėta tik viena byla susijusi su LR BK 170² str. Tai buvo rezonansinė A. Paleckio (toliau – A. P.) byla, kurioje asmuo apie Sausio 13-osios įvykius teigė, jog: „o kas buvo sausio 13–ą prie bokšto? Ir kaip dabar aiškėja, saviškiai šaudė į savus.“¹⁹¹ Jis buvo kaltinamas, kad šiuo pasisakymu neigė ir šiurkščiai menkino įsiteisėjusiais LR teismų sprendimais ir LR teisės aktais pripažintą 1991 m. SSRS agresijos prieš Lietuvos Respubliką faktą, jos metu SSRS įvykdytus labai sunkius ir sunkius nusikaltimus¹⁹².

Pirmojoje instancijoje A. P. buvo išteisintas. Teismas tokį sprendimą motyvavo tuo, kad asmuo metu „išreiškė ne asmeninę ir ne galutinę sau pačiam nuomonę, kuri ateityje gali kisti. A.

¹⁸⁷ *Ibid.*, (III) 6.1.

¹⁸⁸ „[...] totalitariniams komunistiniams režimams, *inter alia* Sovietų Sąjungos, **neabejotinai** priskirtini nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai [...]“, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. I-7281-426/2007

¹⁸⁹ neabejotinai, ~a (1) nekeliantis abejonių, tikras: N. įrodymas. N. faktas. ~ai prv.: ~ai talentingas žmogus.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lkiis.lki.lt/>>.

¹⁹⁰ *Lehideux and Isorni v. France*, judgment, application no. 55/1997/839/1045, 23 September 1998, Reports 1998-VII, § 47.

¹⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013, § 10.

¹⁹² Pilnas kaltinimas – „turėdamas tikslą neigti ir šiurkščiai menkinti 1991 metų sausio 11–13 dienomis Lietuvos Respublikos teritorijoje SSRS vykdytos agresijos prieš Lietuvos Respublikos gyventojus metu padarytus labai sunkius ir sunkius nusikaltimus, tyčia, užgauliai ir įžeidžiančiai viešai neigė, ir šiurkščiai menkino įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos teismų sprendimais ir Lietuvos Respublikos teisės aktais pripažintą 1991 metų SSRS agresijos prieš Lietuvos Respubliką faktą, jos metu SSRS įvykdytus labai sunkius ir sunkius nusikaltimus prieš Lietuvos Respublikos gyventojus; tokiu savo užgauliu ir įžeidžiančiu viešu pasisakymu įžeidė asmenų, žuvusių ir sužeistų kovoje dėl atkurtos Lietuvos Respublikos nepriklausomybės išsaugojimo, atminimą bei jų artimuosius“. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013, § 10

P. išreiškė teisiamaajame posėdyje įvardytų šaltinių nuomonę, tad negalima daryti išvados, kad jis įžeidė asmenų, žuvusių ir sužeistų kovoje dėl atkurtos Lietuvos Respublikos nepriklausomybės išsaugojimo, atminimą ir jų artimuosius.¹⁹³

Neįmanoma daryti palčių apibendrinančių išvadų apie LAT praktiką tik iš vienos bylos, tačiau galima šią bylą palyginti su EŽTT nagrinėtais panašiais sprendimais dėl neigimo nusikaltimų. Byloje LAT nustatė, kad LR BK 170² str. taikomas netik eksplicitiškai straipsnio dispozicijoje minimiems nusikaltimams, bet ir „[...] už visų SSRS ir nacistinės Vokietijos agresijos faktų prieš Lietuvos Respubliką neigimą, menkinimą, pritarimą šiems faktams.“¹⁹⁴. Tai leidžia daryti prielaidą, kad nėra baigtinio sąrašo, kokią veiką galėtų apimti šis straipsnis. EŽTT *Perincek* byloje yra nurodęs, kad tuomet (Didžiosios Kolegijos nuosprendis 2015 m.) Lietuva buvo viena plačiausiai reglamentuojančių genocido neigimą iš visų Europos valstybių, pagal teismo nagrinėtą teisinį reguliavimą.¹⁹⁵ Minėta LAT pozicija tiesiogiai neprieštarauja EŽTT formuojamai praktikai, tačiau manytina, kad aiškumo dėl agresijos faktų sąvokos nebuvimas, gali praktikoje iškelti kvalifikavimo sunkumų. Pavyzdžiui, ar SSRS spec. tarnybų darbuotojų pavieniui vykdyti nusikaltimai patenka į LR BK 170² str. reguliuojamą sritį, nėra aišku. Turint omenyje, kad iki šiol Lietuvos teismų jurisprudencijoje nebuvo daug bylų susijusių su šia LR BK teisės norma, darytina prielaida, jog dabartinis teisinis reguliavimas nekelia ypatingai didelių kvalifikavimo problemų arba teismai vengia ją taikyti. Taip pat reikia pabrėžti, kad baudžiamosios nuostatos dispozicijoje apibūdintų istorinių įvykių spektras yra labai platus, todėl agresijos faktų konkrečiai prieš Lietuvos Respubliką neigimas, sudaro tik dalį visų į LR BK 170² str. patenkančių veikų.

LAT tame pačiame nutarime konstatuoja, jog: „nustatyta, kad SSRS kariai panaudojo agresiją prieš beginklius žmones, taip padarė sunkius ir labai sunkius nusikaltimus. Analogiška išvada daryta ir Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. sausio 5 d. nutarime dėl priimtimumo ir 2008 m. vasario 19 d. sprendime, priimtuose byloje *Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą*“.¹⁹⁶ Iš to teismas daro išvadą, jog „kitoks, nei nustatyta teismų sprendimais bei pripažinta įstatymais, 1991 m. sausio mėn. įvykių interpretavimas yra laikytinas ne nuomonės reiškimu, o nustatytų faktų neigimu ar menkinimu. Tokie veiksmai, jei jie atlikti BK 170² straipsnio 1 dalies

¹⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013, § 11.

¹⁹⁴ *Ibid.*, § 22.

¹⁹⁵ *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts), § 99.

¹⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013, § 26.

dispozicijoje numatytu būdu ar sukelia dispozicijoje numatytus padarinius, užtraukia baudžiamąją atsakomybę.¹⁹⁷ Šiame LAT vertinime suponuojama, jog jei tam tikras įvykis yra nustatytas teisme ar įstatyme, tai jo kvestionavimas yra draudžiamas. Toks požiūris nesuderinamas su EŽTT praktika¹⁹⁸. Kyla klausimas kaip konkrečioje byloje būtų vertinama kas yra interpretavimas, o kas ne. Laikyti visas istorijos aplinkybes, kurios įtvirtintos teismų sprendimuose ar įstatyme neabejotinai teisingomis yra klaidingas. Toks istorinės tiesos nustatinėjimas ir jo galimos neigiamos pasekmės yra aptartos jau anksčiau.¹⁹⁹ Šiuo atveju, turėtų būti kalbama apie aiškesnį agresijos faktų neigimą, t. y. neigiant aiškiai išreikštas esmines įvykių aplinkybes. Vėlgi, teismo procese neturėtų būti aiškinama konkrečių istorijos įvykių svarba Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, tai yra istorijos mokslo prerogatyva. Pačios principinės nuostatos, autoriaus nuomone turėtų būti, pvz., kas įvykiuose dalyvavo, koks buvo įvykio tikslas, tokių faktų paneigimas, manytina, galėtų būti vertinamas pagal LR BK 170² str. Žinoma, kad tokia veika užtrauktų baudžiamąją atsakomybę, tai turėtų būti daroma grasinančiu, užgauliu ar įžeidžiančiu būdu arba kai dėl to buvo sutrikdyta viešoji tvarka.

Kiek neįprasta teismo pozicija, autoriaus manymu, buvo dėl eksperto išvadų. Teismo nuomone: „A. P. tekstas nelaikytinas ypač sudėtingu, nesuprantamu be lietuvių kalbos specialisto pagalbos.“²⁰⁰ Su tokia teismo išvada galima sutikti, tačiau vėliau teismas konstatuoja, jog: „teiginio neigiančios ir menkinančios prasmės negali keisti kartu pasakytas žodis „aiškėja“. Neigimas ir menkinimas gali būti išreiškiamas skirtingai. Nuspręsti, ar tam tikro teksto pasakymas ar parašymas laikytinas nusikalstama veika, yra bylą nagrinėjančio teismo, o ne specialistų ir kitų asmenų funkcija.“²⁰¹ Šiuo atveju teismas vertina vieno žodžio prasmę, tai nėra ilgas tekstas, kurio interpretacija būtų akivaizdžiai vienareikšmiška. LAT įsiveldamas į „žodžių karą“ (angl. *war of words*²⁰²) imasi iniciatyvos ir iš vieno žodžio interpretuoja asmens intencijas. Autoriaus nuomone, suprasti A. P. žodžius kaip juos įvertino LAT tikrai galima, tačiau laikyti eksperto išvada nereikalinga vien dėl to, kad tekstas nėra sudėtingas yra kiek radikalų. Bylose, kuriose kalbama

¹⁹⁷ *Ibid.*

¹⁹⁸ *Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden*, judgment, 2 October 2001, applications nos. 29221/95 and 29225/95, Reports of Judgments and Decisions 2001-IX § 106, § 107; *Perincek v. Switzerland*, judgment, application no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts) § 253.

¹⁹⁹ Žiūrėti 1.1 Istorinės tiesos istorija sk. šiame darbe.

²⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013, § 30.

²⁰¹ *Ibid.*

²⁰² ŽILINSKAS, Justinas, Introduction of “Crime of Denial” in the Lithuanian Criminal Law and First Instances of its Application, *Jurisprudencija*, 2012, 19(1), p. 325.

apie neigimą ar menkinimą yra sudėtinga objektyviais kriterijais nustatyti asmens tyčią, ką parodė kita rezonansinė P. Stankero byla, kuri ikiteisminis tyrimas dėl inkriminuojamos veiklos (Holokausto menkinimo) buvo nutrauktas.²⁰³

5.2 A. P. bylos hipotetinis vertinimas pagal EŽTT nustatytus kriterijus

Teoriškai įvertinus šią LAT bylą pagal EŽTT nustatytus kriterijus, galima daryti prielaidas apie Lietuvos teisės sistemos požiūrį į istorinę tiesą, lyginant ją su EŽTT jurisprudencija. Šiuo atveju gana išskirtinis Europos mastu Lietuvos teisinis reguliavimas, prie LR BK 170² str. dispozicijos priskiriant ir agresijos faktų neigimą EŽTT praktikoje nebuvo nagrinėtas. Hipotetiškai vertinant bylą galima patikrinti LAT formuojamos praktikos atitiktį šiuo metu EŽTT aktualiai jurisprudencijai. Svarbu pabrėžti, jog minėtoji LAT nutartis buvo priimta iki EŽTT sprendimo *Perincek* byloje, todėl LAT negalėjo įvertinti tokio tarptautinės teisės pokyčio nutarties priėmimo metu. Taip pat, šis vertinimas yra autoriaus subjektyvi nuomonė ir jei panaši byla būtų nagrinėjama Teisme, ji galimai būtų vertinta kitaip.

EŽTT yra patvirtinęs, jog jis netiria ar tam tikro istorinio fakto kriminalizavimas yra pateisinamas, jis nagrinėja ar toks reguliavimas būtinas demokratinėje visuomenėje²⁰⁴. Lyginant A. P. bylą su EŽTT praktika, vertintinas ne teismo sprendimo teisingumas, bet, ar toks sprendimas nepažeidžia asmens teisių pagal Konvenciją. Šiuo atveju susiduria A. P. teisė į saviraiškos laisvę (Konvencijos 10 str.) ir asmenų, žuvusių ir sužeistų kovoje dėl atkurtos Lietuvos Respublikos nepriklausomybės, bei jų artimųjų teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą (Konvencijos 8str.). Pagal Teismo suformuotą praktiką, preziumuojama, kad abi teisės yra lygios. Principas, kad viena teisė ginama labiau už kitą, prieštarauja pačios Konvencijos idėjai. Todėl, jei yra dviejų teisių susikirtimas alternatyvūs metodai turi būti pasitelkti išsprendžiant tokią problemą.²⁰⁵ Dėl to, EŽTT *Perincek* byloje yra suformulavęs 8 kriterijus, pagal kuriuos teismas turi įvertinti, kad nustatytų ar atitinkamu atveju teisės ribojimas yra pateisinamas demokratinėje visuomenėje EŽTK atžvilgiu.²⁰⁶ EŽTT numatyti kriterijai yra skirti nustatyti, koks turėtų būti Konvencijoje įtvirtintų teisių balansas konkrečiu atveju.

²⁰³ *Ibid.*

²⁰⁴ *Perincek v. Switzerland*, judgment, application no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts) § 226.

²⁰⁵ SMET, Stijn, Freedom of Expression and the Right to Reputation: Human Rights in Conflict, *American University International Law Review*, Vol. 26, Issue 1 (2010), p. 184-185.

²⁰⁶ *Ibid.*, § 228.

1. Asmens pareiškimų pobūdis (angl. *nature of applicant's statements*).

Šiuo aspektu vertinama asmens pareikštos nuomonės atitikimas baudžiamajame įstatyme nustatytai dispozicijai. Pagal LAT teisinį vertinimą, asmens pareiškimai tikrai patenka į LR BK 170² straipsnio taikymo apimtį. EŽTT vertina kokia apimtimi asmeniui taikoma Konvencijos 10 str. apsauga (padidinta ar sumažinta), tai yra Teismo diskrecija. Pagal EŽTT praktiką, asmuo negali remtis minėto Konvencijos straipsnio apsauga, jei jo išsireiškimas skatina ar pateisina smurtą, neapykantą, ksenofobiją ar kitas nepakantumo formas. Manytina, jog A. P. pasisakymas nėra viena iš tokių formos išraiškų. Nėra pagrindo manyti, jog asmuo pateisina smurtą, iš pasisakymo negalima teigti, jog jį ir skatintų. Šioje byloje taikyti padidintą saviraiškos laisvės apsaugą, ką numato EŽTT, jei pasisakymas yra susijęs su viešuoju interesu,²⁰⁷ negalima, nes asmuo nekalbėjo tema, kuri buvo tuo metu viešosios diskusijos dalis. Taip pat, radijo laida, kurioje asmuo ir kiti pašnekovai dalyvavo, nebuvo skirta diskusijai apie Sausio 13-osios įvykius. Manytina, kad asmuo reikšdamas nuomonę kalbėjo kaip politikas, o ne kaip istorikas ar teisininkas. Dėl šio istorinio įvykio iki asmens pasisakymų skirtingų interpretacijų nebuvo, asmuo reiškė radikaliai skirtingą nuomonę negu vyraujantis požiūris visuomenėje. Dėl to, manytina A. P. pasisakymai nelaikytini kaip tuo metu kėlę viešąjį interesą, diskusiją.

Vertinant ar asmens teiginiai yra neapykantos ir netolerancijos kurstymas reikia atsižvelgti į daugelį aplinkybių. Asmens pareiškimai gali būti vertintini kaip žeidžiantys aukų ar sužeistųjų per Sausio 13-sios įvykius atminimą. Ar šiuo atveju buvo kurstymas reikia atsižvelgti į tokias aplinkybes, kad A. P. insinuacija apie galimą sąmokslą neabejotinai žeidžia tiek aukas, tiek jų artimuosius. Iš esmės asmuo apkaltino laisvės kovotojus organizavus sąmokslą, inscenizuojant agresiją iš priešiškos kariuomenės pusės. Tokie netiesioginiai kaltinimai, turint omenyje, kad nuo įvykio praėjo sąlyginai nedaug laiko (apie 20 m.), todėl asmenų, kurie dalyvavo ar dar prisimena šiuos įvykius tikėtina vis dar yra nemažai. Taip pat, vertinant, kad A. P. pasisakymas, nors ir išreikštas insinuacijos forma, bet gali turėti antidemokratinį tikslą.²⁰⁸ Reikia pabrėžti, kad asmuo niekada iki šio sprendimo nebuvo kaltintas ar įtariamas netinkamai įgyvendinęs savo saviraiškos laisvę, ar peržengęs jos ribas. Aktualu paminėti, kad asmens teiginiuose galėjo būti istorinio įvykio

²⁰⁷ *Radio France and Others*, judgment, 30 March 2004, application no. 53984/00, Reports of Judgments and Decisions 2004-II, § 34, § 35.

²⁰⁸ *Perincek v. Switzerland*, judgment, application no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts) § 234.

vertinimo hiperbolizavimas, siekiant dėmesio, nes asmuo yra politikas, galimai siekiantis politinės naudos.

Įvertinus visas pasisakymo aplinkybes, autoriaus nuomone, asmens pasisakymai nevertintini kaip smurto, neapykantos ar nepakantumo kurstymas.

2. Asmens saviraiškos laisvės ribojimo kontekstas (angl. *the context of the interference*).

2.1 Geografiniai ir istoriniai aspektai. EŽTT vertina valstybės istorinę praeitį ir socialinį kontekstą. Šiuo atveju asmens teiginiai suponuoja, kad asmenys žuvę ar buvę sužeisti per priešiškos valstybės agresiją yra nužudyti ar sužeisti savo valstybės laisvės kovotojų. A. P. tą išreiškė būdamas toje pačioje valstybėje, nacionaline kalba.²⁰⁹ Laida buvo girdima Lietuvos teritorijoje, jai išgirsti užteko radijo imtuvo. Tikėtina, kad asmens pasisakymai galėjo turėti tiesioginį poveikį asmenims, kurių teisės šiuo atveju galimai pažeistos.

2.2 Laiko aspektas (angl. *the time factor*). Nuo asmens pasisakymo iki pirmos instancijos teismo nuosprendžio praėjo 20 m., tad ryšys su istoriniu įvykiu laikytinas vis dar tampriu.²¹⁰ Kaip nustatyta EŽTT praktikoje, laiko tarpas, kuris buvo įvertintas kaip turintis įtaką, bet akivaizdžiai sumažėjusią, buvo ~90 metų.²¹¹

3. Poveikis kitų asmenų teisėms (angl. *extent to which the statements affected the rights of others*).

EŽTT nuomone, pirmiausia reikia įvertinti kiek stipriai teiginiais buvo paveiktos kitų asmenų teisės. Svarbus faktorius į kurį teismas galėtų atsižvelgti šiuo atveju yra tai, kad į prokuratūrą dėl A. P. pasisakymų kreipėsi politikas, Seimo narys, o ne nukentėjusieji nuo Sausio 13-osios įvykių tiesiogiai. Teismas privalėtų vertinti ar šiame kreipimasi nėra politinių motyvų. Nacionaliniai teismai nustatė, kad A. P. „viešu pasisakymu įžeidė asmenų, žuvusių ir sužeistų kovoje dėl atkurtos Lietuvos Respublikos nepriklausomybės išsaugojimo, atminimą“.²¹² Nepaisant šių argumentų, EŽTT yra pasakęs, jog teiginiai, kurie ginčija svarbius istorinius įvykius, kurie yra itin svarbūs valstybei ir liečia jos nacionalinį identitetą, savaime nereiškia darantys didelę įtaką

²⁰⁹ *Perincek v. Switzerland*, judgment, application no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts), § 242.

²¹⁰ *Ibid.*, § 249.

²¹¹ *Ibid.*, § 250.

²¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013 § 10.

asmenims,²¹³(šiuo atveju asmenų teisėms). EŽTT taip pat nurodo, jog įmanomi tokie atvejai, kai atitinkamomis sąlygomis teiginiai apie skaudų istorinį įvykį galėtų pažeminti asmenų grupės orumą, ypač, jei tai daroma piktybiškai skleidžiant ir tokia sklaida patiems asmenims yra neišvengiama.²¹⁴ Vienintelis pavyzdys, kai EŽTT pripažino pasisakymus įžeidžiančiais *ipso facto* ir laiko juos neapsaugomus EŽTK saviraiškos laisvės prasme, tai yra Holokausto neigimo atvejis.

Reikėtų įvertinti ir aplinkybes, kad galimai dėl A. P. pasakytų teiginių ne tik įtakojamas nuo pačio agresijos fakto nukentėjusių asmenų orumas, bet ir valstybės nacionalinis identitetas. Sausio 13-osios įvykių atminimas yra vienas atkurtos nepriklausomos valstybės simbolių ir implikacija, kad laisvės gynėjai vykdė sąmokslą rodo panieką pačiai nepriklausomai Lietuvos valstybei. Autoriaus nuomone, jei asmens pasisakymas būtų platesnis, galbūt būtų galima remtis analogija su *Garaudy* byla, kur nustatyta, kad asmuo siekė pateikti ne nuomonę dėl konkretaus istorinio fakto, bet reabilituoti nacionalsocializmo ideologiją.²¹⁵ A. P. atveju, atsižvelgiant į tuo metu asmens užimtas pareigas partijoje, partijos politinę orientaciją ir tai, kad pati partija palaikė lyderio išsakytą poziciją (dėl partijos, kaip juridinio asmens, buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas²¹⁶), galima daryti prielaidą, jog asmens tikslas buvo būtent SSRS režimo reabilitacija, tačiau tokie argumentai teisme pateikti nebuvo. Toks būdas, apkaltinant pačias režimo aukas istorijos klastojimu, jau buvo nagrinėtas EŽTT.²¹⁷

Taip pat pabrėžtina, kad A. P. pasisakymas buvo vienetinis, todėl jo įtaka yra ribota, taip pat svarbu pažymėti, kad patys teiginiai buvo trumpi.

Dėl šio kriterijaus, autoriaus nuomone, teismo poziciją nuspėti sudėtinga. Manytina, kad, jei EŽTT vertintų A. P. pasisakymus kaip SSRS nusikaltimų pateisinimą ir totalitarinio režimo idėjų reabilitaciją, tokiu būdu asmuo būtų pripažintas pažeidęs kitų asmenų teises. Tačiau tokia praktika būtų didelis posūkis Teismo jurisprudencijoje, todėl yra mažai tikėtinas. Didesnė tikimybė, jog

²¹³ *Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden*, judgment, 2 October 2001, applications nos. 29221/95 and 29225/95, Reports of Judgments and Decisions 2001-IX § 106, § 107; *Perincek v. Switzerland*, judgment, application no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts) § 253.

²¹⁴ *Perincek v. Switzerland*, judgment, application no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts) § 253.

²¹⁵ *Garaudy v. France*, decision, application no. 65831/01, 24 June 2003, Reports of Judgments and Decisions 2003-IX (extracts), The Law, (i) § 3.

²¹⁶ „Pradėtas tyrimas dėl Socialistinio liaudies fronto“, [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pradetas-tyrimas-del-socialistinio-liaudies-fronto.d?id=40922155>>.

²¹⁷ *Garaudy v. France*, decision, application no. 65831/01, 24 June 2003, Reports of Judgments and Decisions 2003-IX (extracts), The Law, (i) § 3.

EŽTT remtusi argumentais, kad asmens pasisakymas buvo insinuacija, labai trumpas ir vienkartinis, todėl negalėjo esmingai įtakoti kitų asmenų teisių.

4. Konsensusas ar jo nebuvimas tarp Susitariančių Šalių (Konvencijos prasme) dėl panašių pareiškimų kriminalizavimo (angl. *the existence or lack of consensus among the High Contracting Parties*).

EŽTT atsižvelgia į skirtingus nacionaliniu įstatymų leidybos poreikius ir skirtingus valstybių nacionalinius kontekstus. Manytina, kad Lietuvoje galiojantis reglamentavimas kai kuriais elementais visgi išsiskiria Europos mastu (tą pabrėžia ir EŽTT²¹⁸). Darytina prielaida, kad teisinė nuostata, jog įstatymais ar teisės aktais nustatyto istorinio fakto iškraipymas (ar neigimas), tai darant įžeidžiančiu būdu yra ne itin paplitusi praktika Europos mastu. Tai patvirtina ir Europos Tarybos ataskaita.²¹⁹ Vien tai, jog nuostatos, kurios yra priimtos Lietuvoje yra Europos Tarybos pavadintos neprivalomomis reiškia, jog Lietuvos teisinis reguliavimas šioje srityje išsiskiria iš daugumos Europos šalių. Visgi, EŽTT nuomone, teisėkūros lyginamoji analizė konkrečių aplinkybių vertinimui neturėtų turėti didelės įtakos.²²⁰ Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad valstybės perkeldamos LR BK 102² str. nuostatą iš pamatinio sprendimo, gali jį pritaikyti konkrečios valstybės istoriniam ir politiniam kontekstui.

Autoriaus nuomone, konsensuso nebuvimas tarp Susitariančių Šalių šiuo atveju didelės reikšmės neturi, nes baudžiamoji nuostata buvo priimta ir pritaikyta konkrečiai Lietuvos valstybės politiniam ir teisiniam kontekstui.

5. Valstybės įsikišimo reikalavimas dėl tarptautinių valstybės įsipareigojimų (angl. *interference to be regarded as required under international law obligations*).

Šis įstatymo projektas paremtas Europos Sąjungos Tarybos pamatiniu sprendimu²²¹ ir kaip nurodo aiškinamasis raštas dėl įstatymo projekto – „BK 170² str. suformuluotas atsižvelgiant į

²¹⁸ *Perincek v. Switzerland*, judgment, application no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts) § 99.

²¹⁹ Europos Komisijos ataskaita dėl Tarybos pamatinio sprendimo 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis įgyvendinimo, 2014/027, [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:52014DC0027>>, 3.1.5 Neprivalomoms nuostatos, § 2.

²²⁰ *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts) § 257.

²²¹ Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008/913/TVR, 2008 m. lapkričio 28 d., [interaktyvus] [žiūrėta

konkrečią istorinę ir politinę Lietuvos situaciją bei poreikį apsaugoti nuo okupacinių režimų nukentėjusių ar su jais kovojusių asmenų garbę ir orumą.“²²² Šis straipsnis skiriasi nuo pamatiniame sprendime išreikštos nuostatos, tai reiškia, jog perkeliant šį teisės aktą, jis buvo pakeistas pritaikant prie Lietuvos Respublikos istorinio ir politinio konteksto. Tai leidžia daryti išvadą, jog toks reguliavimas nėra kylantis iš Lietuvos valstybės tarptautinių įsipareigojimų ir Lietuva neprivalėjo kriminalizuoti tokių veiksmų bei nustatyti už jų vykdymą baudžiamųjų sankcijų. Todėl vertintina, kad nėra tarptautinių įsipareigojimų, dėl kurių valstybė privalėjo riboti asmens saviraiškos laisvę.²²³

Kaip minėta ir dėl 4-ojo kriterijaus, autoriaus nuomone, pats tarptautinių įsipareigojimų nebuvimas nesuponuoja to, kad valstybė negalėtų nustatyti kitokio, net griežtesnio teisinio reguliavimo. Taip pat, EŽTT yra konstatavęs, kad jis netiria ar tam tikro istorinio fakto kriminalizavimas yra pateisinamas, jis nagrinėja ar toks reguliavimas būtinas demokratinėje visuomenėje.²²⁴

6. Šaltiniai, kuriais remiantis teismas pagrindė nuosprendį (angl. *method employed to justify the applicant's conviction*).

Šiuo kriterijumi EŽTT įvertina kokiais šaltiniais remiantis buvo pagrįsta nuostata, jog A. P. neigė aptariamą agresijos faktą.²²⁵ Byloje nacionalinis teismas rėmėsi anksčiau priimtais teismų sprendimais,²²⁶ EŽTT praktika.²²⁷ Jei byla nacionaliniame lygmenyje būtų nagrinėjama esamuoju momentu, teismas galėtų remtis ir Lietuvos Konstitucinio Teismo nutartimi, kuri buvo priimta 2014 m.,²²⁸ t. y. jau po LAT nutarties priėmimo. Šie šaltiniai leidžia daryti išvadą, jog agresijos

2017 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32008F0913>>.

²²² Baudžiamojo kodekso papildymo 170(2) ir 284(1) straipsniais ir priedo papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas (patikslintas), Nr. XIP-1062, Reg. data: 2009-09-14.

²²³ *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts) § 268.

²²⁴ *Ibid.*, § 226.

²²⁵ „įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos teismų sprendimais ir Lietuvos Respublikos teisės aktais pripažintą 1991 metų SSRS agresijos prieš Lietuvos Respubliką faktą“ - Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013 § 10.

²²⁶ Vilniaus apygardos teismo 2012 m. birželio 12 d. nuosprendis byloje Nr. 1A-422-318/2012 § 26.

²²⁷ *Kuolelis, Bartoševičius and Burokevičius v. Lithuania*, judgment, application no. 74357/01; 26764/02; 27434/02, 19 February 2008 § 20, § 25.

²²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. I-7281-426/2007 (III) § 6.1.

faktas, kurį asmuo neigė yra patvirtintas ir neabejotinas. Visgi LAT pozicija, kad: „Tokioje situacijoje kitoks, nei nustatyta teismų sprendimais bei pripažinta įstatymais, 1991 m. sausio mėn. įvykių interpretavimas yra laikytinas ne nuomonės reiškimu, o nustatytų faktų neigimu ar menkinimu“²²⁹ yra laikytinas neatitinkančiu dabartinės EŽTT jurisprudencijos. Vien pats faktas, kad asmuo kitaip interpretuoja atitinkamą istorinį įvykį nesuponuoja išvados, jog asmuo neigia ar menkina atitinkamą faktą. EŽTT nuomone, galima nesutikti, pvz., su įvykio teisiniu kvalifikavimu ir tai nereiškia įvykio neigimo ar menkinimo.²³⁰

Iš aptartų aplinkybių, autoriaus nuomone, darytina išvada, kad asmuo šiuo atveju menkino aiškiai nustatytą (bent jau valstybiniu lygmeniu) istorinį faktą. A. P. pateikti duomenys, kuriais jis rėmėsi pasisakyme yra klaidingi. Asmuo nekvestionavo istorinio įvykio teisinio kvalifikavimo.

7. Ribojimo pobūdis (angl. *severity of the interference*).

EŽTT įvertina, jog atsakovui pritaikyta griežčiausia priemonė, *ultima ratio* – baudžiamoji atsakomybė. Teismas nevertina pačios bausmės griežtumo ir bausmės dydžio, bet pats faktas, kad asmeniui pritaikyta baudžiamoji atsakomybė, reiškia, jog tokios priemonės pagrindimui galioja aukštesni įrodinėjimo standartai. Kaip alternatyvi tokios atsakomybės priemonė galėtų būti taikomi civiliniai nukentėjusiųjų asmenų teisių gynimo būdai.²³¹ Šiuo atveju nacionalinis teismas turi aiškiai pagrįsti, kodėl pritaikė baudžiamąjį įstatymą ir skyrė bausmę A. P. Manytina, kad reikėtų pagrįsti ir kodėl teismas nenurodė asmenims gintis civilinės gynybos priemonėmis. Nacionalinis teismas nuosprendyje neargumentuoja kodėl asmeniui taikoma būtent baudžiamoji atsakomybė, tik nustatė, kad A. P. pasisakymas yra netinkamas saviraiškos laisvės įgyvendinimas ir pažeidė kitų asmenų teises.²³² Reikia įvertinti ir faktą, kad asmuo niekada nebuvo teistas, dėl panašaus nusikaltimo ir yra kaltinamas pirmą kartą.

Autoriaus nuomone, teismas turėjo pateikti papildomos argumentus kodėl asmeniui turėtų būti taikoma griežčiausia teisinė priemonė, kuri yra *ultima ratio*. Aptartų teismo nuosprendyje aplinkybių visuma, leidžia daryti išvadą, jog niekada neteistam asmeniui už netinkamą saviraiškos laisvės įgyvendinimą neturėtų būti skirta baudžiamoji atsakomybė.

²²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013 § 26.

²³⁰ *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts), § 271.

²³¹ *Lehideux and Isorni v. France*, judgment, application no. 55/1997/839/1045, 23 September 1998, Reports 1998-VII, § 57.

²³² Vilniaus apygardos teismo 2012 m. birželio 12 d. nuosprendis byloje Nr. 1A-422-318/2012.

8. Balansas tarp asmens teisės į saviraiškos laisvę ir kitų asmenų teisės į privataus gyvenimo gerbimą (angl. *balancing the applicant's right to freedom of expression against the others rights to respect for their private life*).

Priimant sprendimą, ar asmens nubaudimas už pasisakymą nepažeidžia Konvencijos nuostatų reikia įvertinti visas aptartas aplinkybes. Tik jas visas įvertinus ir atsižvelgus į tam tikrą pagarbą valstybės diskrecijai priimant tokį sprendimą.²³³ Apygardos teismo nuomone: „A. P. yra politinės partijos vadovas, buvęs Seimo narys, turintis aukštąjį išsilavinimą, todėl, kad pastarasis žino Lietuvos Respublikos valstybės įstatymus, politiškai orientuotas, pilnai suprato ir supranta, koks svarbus Lietuvos piliečiams buvo ir yra Lietuvos valstybės laisvės ir nepriklausomybės siekis, kova už tai ir nepriklausomos valstybės atkovojimas. Todėl pastarojo viešai pasakytus žodžius teismas vertina šiame nuosprendyje išdėstytų faktinių duomenų ir, jais remiantis, aptartų aplinkybių kontekste.“²³⁴ Šiais argumentais remiantis nustatyta, kad asmuo veikė tiesiogine tyčia.

Apygardos teismas savo nuosprendyje nepateikė argumentų kodėl asmeniui turėtų būti taikoma būtent baudžiamoji atsakomybė.

Autoriaus nuomone, nacionaliniai teismai neįrodė, jog A. P. teiginiai buvo tiek menkinantys agresijos prieš Lietuvą faktą, kad būtų pateisinama asmeniui skirta baudžiamoji atsakomybė. Todėl vertintina, kad valstybė pažeidė asmens saviraiškos laisvę.

Šiuo atveju reikėtų sutikti su prof. J. Žilinsko nuomone apie šią bylą²³⁵ ir nevertinti „vienos eilutės“ pasisakymų (angl. *one-liners*) kaip neigimo nusikaltimų. Už neigimo nusikaltimus asmenys turėtų būti baudžiami esant tik visiškai aiškiems neigimo atvejams ir naudojama kaip *ultima ratio* priemonė.²³⁶ Įdomus faktas ir tai, jog asmuo, kuris kreipėsi dėl A. P. pasisakymo į prokuratūrą, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas po LAT sprendimo sakė jog dabar gailisi, kad reikalavo šios bylos A.Paleckiui. Anot politiko, šio proceso metu „Fronto“ lyderis mėgavosi

²³³ *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts), § 274.

²³⁴ Vilniaus apygardos teismo 2012 m. birželio 12 d. nuosprendis byloje Nr. 1A-422-318/2012, § 47.

²³⁵ Straipsnis rašytas bylai dar būnant apeliacinėje instancijoje. ŽILINSKAS, Justinas, Introduction of “Crime of Denial” in the Lithuanian Criminal Law and First Instances of its Application, *Jurisprudencija*, 2012, 19(1).

²³⁶ ŽILINSKAS, Justinas, *Introduction of “Crime of Denial” in the Lithuanian Criminal Law and First Instances of its Application*, *Jurisprudencija*, 2012, 19(1), p. 325-326.

žiniasklaidos dėmesiu. Pasak K. M., būtų geriausia, jei žurnalistai tiesiog ignoruotų tokius veikėjus.²³⁷

Žinoma, EŽTT vertinant šią bylą, galėtų būti priimtas ir kitoks sprendimas. Aktualu paminėti, kad daugelio kriterijų vertinimas yra subjektyvus dalykas, be to vienu kriterijumi remiantis gali atrodyti kad Konvencijos pažeidimo nėra, o kitu, kad pažeidimas yra. Kaip ir dauguma bylų, kurios pasiekia Teismą, čia reikia įvertinti daug aplinkybių, šios bylos vertinti vienareikšmiškai nebūtų galima.

5.3 Holokausto neigimas

Nors dėl Holokausto neigimo net pagal LR BK 170² straipsnį jau anksčiau buvo pradėta ikiteisminis tyrimas²³⁸, tačiau naujausia byla, kuri susilaukė daug žiniasklaidos dėmesio buvo nagrinėta 2017 m. Asmuo, R. P., tuo metu einantis savivaldybės tarybos nario pareigas, tarybos posėdžio metu pasakė galimai menkinančius Holokaustą žodžius. Jis teigė, kad „žydų Juden Polikai“, „Tai jų, tai jie prisidirbo trėmė tuos ir žydus ir vedė šaudyti į Panerius. Netgi buvo būriai žydų esesininkų, kurie pietvakarių Lietuvoje per dieną sušaudė 5 tūkstančius žydų.“ R. P. kaltintas viešai neigęs tarptautinių teismų sprendimais pripažintus nacistinės Vokietijos genocido nusikaltimus prieš žydų tautybės asmenis. Panašios bylos, susijusios su Holokausto neigimu, ne kartą nagrinėtos EŽTT (*Remer v. Germany*²³⁹, *Marais v. France*²⁴⁰, *Witzsch v. Germany*²⁴¹).

Asmuo pirmojoje instancijoje buvo išteisintas, nes, kaip teigė teismas: „R. P. išsakytuose teiginiuose nenustatyta tiesioginė jo tyčia neigti Holokaustą kaip istorinį faktą ar iškreipti jo esminius aspektus ir tai padaryti užgauliu, grasinančiu ar įžeidžiančiu būdu.“²⁴² Prokuratūra pateikė apeliacinį skundą. Jame teigiama, kad „[...] R. P. pasakyti žodžiai, jog Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvoje buvo būriai žydų esesininkų, kurie pietvakarių Lietuvoje per dieną sušaudė po 5 tūkstančius žydų, neatitinka nustatytos **istorinės tiesos**.“²⁴³

²³⁷ „Aukščiausiasis Teismas paskelbė, kad Algirdas Paleckis pagrįstai nuteistas baudžiamojoje byloje dėl Sausio 13-osios nusikaltimų neigimo“, [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. balandžio 10 d.] . Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/auksciausiasis-teismas-paskelbe-kad-algirdas-paleckis-pagrirstai-nuteistas-baudziamojoje-byloje-del-sausio-13-osios-nusikaltimu-neigimo-59-299184>>.

²³⁸ ŽILINSKAS, Justinas, *Introduction of “Crime of Denial“ in the Lithuanian Criminal Law and First Instances of its Application*, Jurisprudencija, 2012, 19(1), p. 325-326.

²³⁹ *Remer v. Germany*, decision, application no. 25096/94, 6 September 1995.

²⁴⁰ *Marais v. France*, decision, application no. 31159/96, 24 July 1996.

²⁴¹ *Witzsch v. Germany*, decision, application no. 7485/03, 13 December 2005.

²⁴² Panevėžio apygardos teismo 2017 m. vasario 7 d. nutartis byloje Nr. 1A-33-491/2017, § 27.

²⁴³ *Ibid*, § 13.

EŽTT savo praktikoje ne kartą yra nurodęs, jog tai, kad A. Hitleris ir nacių partija planavo ir organizavo Holokausto vykdymą yra reikšminga ir neginčytinai nustatyta aplinkybė, tačiau ir kitos Holokausto aplinkybės gali būti taip pat reikšmingos ir neginčytinai nustatytos.²⁴⁴ Kitoje byloje Teismas konstatavo, kad Holokausto faktų neigimas ar bandymas juos keisti prieštarauja Konvencijos pamatinėms nuostatom ir gali būti pripažintas nesaugomu Konvencijos (EŽTK 17 str. – piktnaudžiavimas teisėmis).

Pirmoje instancijoje asmuo buvo išteisintas, remiantis tuo, kad: „R. P. pasisakymas buvo iš esmės neigiamo pobūdžio, nukreiptas prieš žydų tautybės asmenis, tačiau nesiekė tokio pavojingumo, už kurį jam turi būti taikoma baudžiamoji atsakomybė; 2) R. P. veikoje visų nėra būtinųjų nusikaltimo sudėties požymių – tiesioginės tyčios.“²⁴⁵ Tad darytina išvada, kad vienintelis argumentas, kodėl asmeniui nebuvo paskirta baudžiamoji atsakomybė yra tiesioginės tyčios nebuvimas.

Apeliacinėje instancijoje asmuo tai pat buvo išteisintas, vienas argumentų – „Holokausto tema R. P. pasisakyme buvo paliesta vos keliais sakiniais.“²⁴⁶ Šis argumentas nėra tinkamas, atsižvelgiant į tai, kad dėl kelių sakinių LAT byloje asmuo buvo nuteistas.²⁴⁷ Kitas teismo argumentas – „atsižvelgiant į šio pasisakymo turinį, formą, tikslą, pasisakymo vietą, reakcijas į pasisakymą, apylinkės teismas, kolegijos nuomone, padarė visiškai teisingas išvadas.“²⁴⁸ Nagrinėjamo pasisakymo turinys buvo paneigiantis vieną esminių Holokausto Lietuvoje detalių – kas žudė. R. M. tuo kaltino žydų policiją, tačiau teismo proceso metu šie teiginiai buvo paneigti. Kaip minėta anksčiau, esminių ir aiškiai nustatytų aplinkybių paneigimas gali būti traktuojamas kaip naikinantis asmens saviraiškos laisvės apsaugą Konvencijos prasme. Autoriaus nuomone, kas Lietuvoje vykdė žydų žudynes yra aiškiai nustatytas faktas ir daugumą žudymų atliko ne žydų policijos pareigūnai. Nepaisant to, asmens pasisakymo turinys ir forma akivaizdžiai rodo, kad asmens pagrindinis tikslas nebuvo iškraipyti Holokausto faktų. R. M. pasisakymo vieta – savivaldybės tarybos salė, nereiškia, kad asmuo nesiekė teiginius išsakyti viešai, ypač turint omenyje, kad savivaldybės tarybos posėdžiai yra transliuojami internetu.

²⁴⁴ *Witzsch v. Germany*, decision, application no. 7485/03, 13 December 2005, § 2, 8 („The Law“).

²⁴⁵ Panevėžio apygardos teismo 2017 m. vasario 7 d. nutartis byloje Nr. 1A-33-491/2017, § 20.

²⁴⁶ *Ibid.*, § 27

²⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013.

²⁴⁸ Panevėžio apygardos teismo 2017 m. vasario 7 d. nutartis byloje Nr. 1A-33-491/2017, § 27.

Visos šios aplinkybės neleidžia vienareikšmiškai teigti, kad asmuo neturėjo tikslo padaryti LR BK 170² str. įvardinamą veiką. Remiantis LAT praktika, apygardos teismas galėjo atsižvelgti, jog analogiškai LAT bylai²⁴⁹, asmuo, kuris kaltinamas nusikaltimo padarymu turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą, yra buvęs savivaldybės tarybos narys, todėl galima preziumuoti, kad supranta skaudžią Holokausto reikšmę ne tik Lietuvai, bet ir visai Europai.

Autoriaus nuomone, šioje byloje teismas asmenį išteisino remdamasis tuo, kad asmens veiksmuose neįžvelgė tiesioginės tyčios. Bet lyginant šios bylos faktus su EŽTT praktika panašiose situacijose, galima daryti išvadą, jog jei šiuo atveju asmuo būtų buvęs nuteistas, tai nebūtų laikoma Konvencijos pažeidimu iš EŽTT praktikos perspektyvos.

²⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013.

Išvados

1. Istorinė tiesa yra plati sąvoka, turinti skirtingas sampratas įvairiose disciplinose, dėl paplitusio skirstymo į istorinę tiesą (angl. *historical truth*) ir teisinę tiesą (angl. *judicial truth*), neretai teisės moksle ir tarptautinių teismų praktikoje šios sąvokos vartojimo vengiama. Ji doktrinoje naudojama apibūdinti tik aiškiausiai nustatytiems istoriniams faktams, kurie paprastai turi reikšmingą poveikį dabarčiai (tam tikros tautos identiteto dalis, valstybės kūrimo priežastis ir pan.).

2. EŽTT formuodamas savo jurisprudenciją dėl neigimo nusikaltimų nenustatinėja istorinės tiesos. Istorinės tiesos (pačių istorinių faktų) paneigimas nėra esminis pagrindas baudžiamajai atsakomybei. Neigimo nusikaltimų tikslas yra netolerancijos, nepakantumo, diskriminacijos skatinimas pasireiškiantis per istorinių įvykių neigimą.

3. Istorinės tiesos nustatymo siekis yra Konvencijoje įtvirtintos saviraiškos laisvės elementas. Įgyvendinant saviraiškos laisvę gali kilti šios teisės prieštaravimas kito asmens teisei į privataus gyvenimo gerbimą. Tokia teisių kolizija sprendžiama atsižvelgiant į asmens, kurio privatumas pažeidžiamas viešumo lygmeny (užimamos pareigos, istorinė svarba). Saviraiškos laisvė gali pažeisti mirusiojo asmens artimųjų teisę į privataus gyvenimo gerbimą, jei mirusiojo teisės pažeidimas tiesiogiai (ir žymiai) susijęs su artimojo teise į privatų gyvenimą.

4. Nors teisės mokslo doktrinoje EŽTT yra kritikuojamas dėl nenuoseklios, prieštaringos ir konservatyvios pozicijos istorinės tiesos nustatyme, bei pasyvaus teismo vaidmens istorinės tiesos įtvirtinime, tačiau lyginant su kitais tarptautiniais ir nacionaliniais teismais, EŽTT praktika yra viena labiausiai išplėtotų.

5. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija dėl neigimo nusikaltimų įtakojo ir Lietuvos teismų praktiką. Tačiau po *Perincek* sprendimo Lietuvos teismų jurisprudencijoje nebuvo nagrinėti EŽTT praktikos pasikeitimai. Lietuvos teismų jurisprudencijoje nepakankamas dėmesys skiriamas baudžiamosios atsakomybės skyrimo pagrindimui, lyginant su EŽTT praktika.

Šaltinių sąrašas

Lietuvos norminiai teisės aktai

1. 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7390.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas, Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.
3. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui, Valstybės žinios, 2003-05-21, Nr. 49-2165.

Tarptautiniai ir užsienio valstybių teisės aktai

4. 1996 m. liepos 15 d. Europos Sąjungos Bendrieji Veiksmai, ES Tarybos priimti remiantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu, dėl veiksmų kovojant su rasizmu ir ksenofobija, 96/443/TVR, 1996 m. liepos 15 d., Oficialusis leidinys L 185, 24/07/1996.
5. American Convention On Human Rights (Adopted at the Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San José, Costa Rica, 22 November 1969), [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<<http://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>>.
6. Constitution of the Republic of South Africa Act 200 of 1993, Assented to 25 January 1994, Repealed by Constitution of the Republic of South Africa, [No. 108 of 1996], G 17678, 18 December 1996.
7. Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008/913/TVR, 2008 m. lapkričio 28 d., [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32008F0913>>.
8. Portugalijos parlamento rezoliucija, Sessão Legislativa: 2, Legislatura: XIII, Nr. 235, 2017-03-02, [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<http://www.parlamento.pt/ActividadeParlamentar/Paginas/DetalheActividadeParlamentar.aspx?BID=104241&ACT_TP=VOT>.

Specialioji literatūra

9. AKHAVAN, Payam, *The Rise, and Fall, and Rise, of International Justice*, Journal of International Criminal Justice, Vol. 11, Issue 3 (July 2013).
10. ALVARO, Paul, *Controversial Conceptions: The Unborn and the American Convention on Human Rights*, Loyola University Chicago International Law Review, Vol. 9, Issue 2, 2012.
11. BARAK-EREZ, Daphne, *Collective Memory and Judicial Legitimacy: The Historical Narrative of the Israeli Supreme Court*, 16 Can. J. Law & Soc. 93, 95 (2001).
12. BEVERNAGE, Berber, *Transitional Justice and Historiography: Challenges, Dilemmas and Possibilities*, Macquarie Law Journal, Vol. 13.
13. BIBLIOWICKSZ, M., *The Armenian Genocide: Legacies and Challenges of a Silenced Past*, Sri Lanka Journal of International Law, Vol. 16.
14. BISSET, Alison, *Rethinking the Powers of Truth Commissions in Light of the ICC Statute*, Journal of International Criminal Justice, Vol. 7, Issue 5 (November 2009).
15. BRADLEY, Joseph P., *Miscellaneous Writings of the Late Hon. Joseph P. Bradley, Associate Justice of the Supreme Court of the United States, with a Sketch of His Life by His Son, Charles Bradley, A.M. and a Review of His Judicial Record* (1901).
16. BUTHELEZI, Mangosuthu, *Crossroad in South African History and Western Policies towards South Africa*, Brown Journal of World Affairs, Vol. 2, Issue 1 (Winter 1994).
17. CITRONI, Gabriella, *Janowiec and Others v. Russia: A Long History of Justice Delayed Turned into a Permanent Case of Justice Denied*, Polish Yearbook of International Law, Vol. 33, 2013.
18. DANIELE, Luigi, *Disputing the Indisputable: Genocide Denial and Freedom of Expression in Perincek v. Switzerland*, Nottingham Law Journal, Vol. 25.
19. ELDER, David, *Freedom of Expression and the Law of Defamation: The American Approach to Problems Raised by the Lingens Case*, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 35, Issue 4 (October 1986).
20. FREUD, Sigmund, *Constructions in analysis*, the Hogarth Press, London, 1964.
21. GLISZCZYNSKA-GRABIAS, Aleksandra, *Memory Laws or Memory Loss - Europe in Search of Its Historical Identity through the National and International Law*, Polish Yearbook of International Law, Vol. 34, 2014.

22. GORTON, Sean, *The Uncertain Future of Genocide Denial Laws in the European Union*, George Washington International Law Review, Vol. 47, Issue 2 (2015).
23. HEYWARD, Madeleine, *What Constitutes Europe: Religion, Law and Identity in the Draft Constitution for the European Union*, Hanse Law Review, Vol. 1, Issue 2, September 2005.
24. HORTON, Scott, *The Truth behind Gitmo Pace*, International Law Review Online Companion, Vol. 2010, [iv]-14.
25. HOVANNISIAN, Richard G., *Denial of the Armenian Genocide in Comparison with Holocaust Denial*, Remembrance and Denial, supra note 40.
26. JEFFERY, Anthea *The Truth about the Truth Commission*, Human Rights, Vol. 27, Issue 2 (Spring 2000).
27. KAHN, Robert A., *Does It Matter How One Opposes Memory Bans: A Commentary on Liberte pour l'Histoire*, Washington University Global Studies Law Review, Vol. 15, Issue 1 (2016).
28. LOBBA, Paolo, *Holocaust Denial before the European Court of Human Rights: Evolution of an Exceptional Regime*, European Journal of International Law, Vol. 26, Issue 1 (February 2015).
29. MALARINO, Ezequiel, *Judicial Activism, Punitivism and Supranationalisation: Illiberal and Antidemocratic Tendencies of the Inter-American Court of Human Rights*, International Criminal Law Review, Vol. 12, Issue 4, 2012.
30. MANTOVANI, Mauro; RICKENBACHER, Daniel, *Crimea Going East - A Clash of Great Power Strategies*, Military Law and Law of War Review, Vol. 53, Issue 1 (2014).
31. MAOZ, A., *Historical Adjudication: Courts of Law, Commissions of Inquiry and Historical Truth*, Law and History Review 18 (2000).
32. MILAŠIŪTĒ, Vygantė, *History of the Communist Regime in the European Court of Human Rights Cases*, Baltic Yearbook of International Law, Vol. 9.
33. MILL, John Stuart, *Apie laisvę, ALK pradai*, Vilnius, 1995.
34. RESTA, Giorgio; ZENO-ZENCOVICH, Vincenzo, *Judicial Truth and Historical Truth: The Case of the Ardeatine Caves Massacre*, Law and History Review, Vol. 31, Issue 4 (2013).
35. ROWE, D., *Piliėtis ir įstatymas: teisinio švietimo įnašas į piliėtinį ugdymą*, Švietimo naujovės, 1994, Nr. 2.
36. SCHABAS, William, *Unimaginable Atrocities: Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals*, (Oxford University Press, 2012).

37. SMET, Stijn, *Freedom of Expression and the Right to Reputation: Human Rights in Conflict*, American University International Law Review, Vol. 26, Issue 1 (2010).
38. ŠINDEIKIS, Algimantas, *Žodžio laisvė ir jos ribų kaita per du atkurtos nepriklausomybės dešimtmečius*, Jurisprudencija, 2013, 20(3).
39. TEPPERMAN, Jonathan, *Truth and Consequences*, Foreign Affairs, Vol. 81, Issue 2 (2002).
40. WESSON, Marianne, *Historical Truth, Narrative Truth, and Expert Testimony*, Washington Law Review, Vol. 60, Issue 2 (April 1985).
41. WIEVIORKA, A., Justice, *Histoire et Memoire. De Nuremberg A Jerusalem*, Droit et societe 38 (1998).
42. ZHAO, Bo, *Legal Cases on Posthumous Reputation and Posthumous Privacy: History Censorship*, Law, Politics and Culture, Syracuse Journal of International Law and Commerce, Vol. 42, Issue 1 (Fall 2014).
43. ZIEBA, Marta, *To What Extent Is Lustration an Effective Mechanism of Transitional Justice and Democratic Consolidation - The Case of Polish Lustration Law*, Security and Human Rights, Vol. 23, Issue 2 (2012).
44. ŽILINSKAS, Justinas, *Introduction of "Crime of Denial" in the Lithuanian Criminal Law and First Instances of its Application*, Jurisprudencija, 2012, 19(1).

Europos Žmogaus teisių teismo bylos

45. *Chauvy and others v. France*, judgment, application no. 64915/01, 29 June 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-VI.
46. *Ciubotaru v. Moldova*, judgment, application no. 27138/04, 27 April 2010.
47. *Dink v. Turkey*, judgment, applications nos. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 and 7124/09, 14 September 2010.
48. *Dzhugashvili v. Russia*, decision, application no. 41123/10, 9 December 2014.
49. *Éditions Plon v. France*, judgment, application no. 58148/00, 18 May 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-IV.
50. *Fatullayev v. Azerbaijan*, judgment, application no. 40984, 22 April 2010.
51. *Garaudy v. France*, decision, application no. 65831/01, 24 June 2003, Reports of Judgments and Decisions 2003-IX (extracts).
52. *Giniewski v. France*, judgment, application no. 64016/00, 31 January 2006, Reports of Judgments and Decisions 2006-I.

53. *Janowiec and others v. Russia*, judgment, applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013, Reports of Judgments and Decisions 2013.
54. *Jelic v. Croatia*, judgment, application no. 57856/11, 12 June 2014.
55. *Kuolelis, Bartoševičius and Burokevičius v. Lithuania*, judgment, application no. 74357/01; 26764/02; 27434/02, 19 February 2008.
56. *Lehideux and Isorni v. France*, judgment, application no. 55/1997/839/1045, 23 September 1998, Reports 1998-VII.
57. *Lingens v. Austria*, judgment, application no. 9815/82, 13 December 1984, A103.
58. *M'bala M'bala v. France*, decision, application no. 25239/13, 20 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts).
59. *Monnat v. Switzerland*, judgment, applications no. 73604/01, 21 September 2006, Reports of Judgments and Decisions 2006-X.
60. *Perincek v. Switzerland*, judgment, applications no. 27510/08, 15 October 2015, Reports of Judgments and Decisions 2015 (extracts).
61. *Putistin v. Ukraine*, judgment, application no. 16882/03, 21 November 2013.
62. *Radio France and Others*, judgment, 30 March 2004, application no. 53984/00, Reports of Judgments and Decisions 2004-II
63. *Rees v. The United Kingdom*, judgment, application no. 9532/81, 17 October 1986, A106.
64. *Remer v. Germany*, decision, application no. 25096/94, 6 September 1995.
65. *Sanles Sanles v. Spain*, decision, application no. 48335/99, 26 October 2000, ECHR 2000-XI.
66. *Soro v. Estonia*, judgment, application no. 22588/08, 3 September 2015.
67. *Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden*, judgment, 2 October 2001, applications nos. 29221/95 and 29225/95, Reports of Judgments and Decisions 2001-IX.
68. *Umo Ilinden and others v. Bulgaria*, partial decision, application no. 34960/04, 15 September 2004.
69. *Witzsch v. Germany*, decision, application no. 7485/03, 13 December 2005.

Europos žmogaus teisių komisijos sprendimai

70. *Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands*, decision, nos. 8348/78 and 8406/78, 1 October 1979, Decisions and Reports (DR) 18.
71. *Marais v. France*, Decision, no. 31159/96, 24 June 1996, D.R. no. 86-B.

Lietuvos teismų sprendimai

72. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimu nr. 290 „Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos 12, 14 ir 16 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 53 straipsnio 1 daliai (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija), Nr. 19/04.
73. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. I-7281-426/2007.
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-102/2013.
75. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 15 d. nutartis administracinėje byloje Vyriausybės atstovas Vilniaus apskrityje v. Vilniaus rajono savivaldybės taryba, Nr. A-143-687-08.
76. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. gegužės 10 d. nutartis administracinėje byloje A. O. M. v. Nacionalinė žemės tarnyba prie Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos, Nr. A-440-261/2016.
77. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. birželio 12 d. nuosprendis byloje Nr. 1A-422-318/2012.
78. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2007 m. birželio 22 d. sprendimas administracinėje byloje Vyriausybės atstovas Vilniaus apskrityje v. Vilniaus rajono savivaldybės taryba, Nr. I-7281-426/2007.
79. Molėtų rajono apylinkės teismo 2012 m. gegužės 8 d. sprendimas civilinėje byloje dėl M. Z. pareiškimo suinteresuotam asmeniui Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrui dėl juridinio fakto nustatymo, Nr. 2-248-335/2012.
80. Molėtų rajono apylinkės teismo 2012 m. gruodžio 17 d. sprendimas civilinėje byloje dėl V. P. ir S. S. pareiškimo suinteresuotam asmeniui Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrui dėl juridinio fakto nustatymo, Nr. 2-768-335/2012.

Amerikos Žmogaus Teisių Teismo bylos

81. Inter-American Court of Human Rights, *Goiburú et al. v. Paraguay*, judgment, Series C No. 153, September 22, 2006.
82. Inter-American Court of Human Rights, *Zambrano Vélez et al. v. Ecuador*, judgment, Series C No. 166, July 4, 2007.
83. Inter-American Court of Human Rights, *Anzualdo Castro v. Peru*, judgment, Series C No. 202, September 22, 2009.
84. Inter-American Court of Human Rights, *González et al. ("Cotton Field") v. Mexico*, judgment, Series C No. 205, November 16, 2009.
85. Inter-American Court of Human Rights, „*Las Dos Erres*“ *Massacre v. Guatemala*, judgment, Series C No. 211, November 24, 2009.
86. Inter-American Court of Human Rights, *Río Negro Massacres v. Guatemala*, judgment, Series C No. 250, September 4, 2012.
87. Inter-American Court of Human Rights, *The Massacres of El Mozote and Nearby Places v. El Salvador*, judgment, Series C No. 264, August 19, 2013.
88. Inter-American Court of Human Rights, *Liakat Ali Alibux v. Suriname*, judgment, Series C No. 276, January 30, 2014

Kitų teismų bylos

89. Constitutional Court of South Africa, *Azanian Peoples Organisation (AZAPO) and Others v. President of the Republic of South Africa and Others*, Case CCT 17/96, 30 May 1996.
90. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, 2003 m. gruodžio 17 d., įsakymas, *Krikorian and Others v. Parliament and Others*, T-346/03, EU:T:2003:348.
91. Šveicarijos Aukščiausiasis Federalinis Teismas (Tribunal federal), 12 December 2007, Nr. ATF 6B_398/2007.
92. International Criminal Court, *The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, 18 January 2008, ICC-01/05-01/08, Legal Representatives of Victims Observations.
93. International Criminal Court, *The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir ("Omar Al Bashir")*, 4 March 2009, ICC-02/05-01/09, Decision.
94. International Criminal Court, *The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, 16 September 2009, ICC-01/05-01/08, Other Participants Request.
95. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, 2012 m. spalio 3 d., sprendimas, *Jurašinović v. Council*, T-465/09, EU:T:2012:515.

96. International Criminal Court, *The Prosecutor v. Laurent Gbagbo*, 2 March 2015, ICC-02/11-01/11, Defence Request.

Informacinė literatūra ir kiti šaltiniai

97. „Aukščiausiasis Teismas paskelbė, kad Algirdas Paleckis pagrįstai nuteistas baudžiamojoje byloje dėl Sausio 13-osios nusikaltimų neigimo“, [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/auksciausiasis-teismas-paskelbe-kad-algirdas-paleckis-pagristai-nuteistas-baudziamojoje-byloje-del-sausio-13-osios-nusikaltimu-neigimo-59-299184>>.
98. „Pradėtas tyrimas dėl Socialistinio liaudies fronto“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pradetas-tyrimas-del-socialistinio-liaudies-fronto.d?id=40922155>>.
99. Baudžiamojo kodekso papildymo 170(2) ir 284(1) straipsniais ir priedo papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas (patikslintas), Nr. XIP-1062, Reg. data: 2009-09-14.
100. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://lkiis.lki.lt/>>.
101. Europos Komisijos ataskaita dėl Tarybos pamatinio sprendimo 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis įgyvendinimo, 2014/027, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:52014DC0027>>.
102. ICC Registrar launches series on victims' rights and reparations, hosts working session with Colombian experts, Press Release, 27 October 2010.
103. Istorinė tiesa – pagarba žuvusiems už Tėvynę, LR Prezidentės spaudos pranešimas, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrp.lt/lt/istorine-tiesa-pagarba-zuvusiems-uz-tevyne/12193>>.
104. JAV Kongreso narių Adam Schiff ir Dave Trott spaudos pranešimas dėl oficialaus Armenų genocido 1915 m. pripažinimo, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://schiff.house.gov/news/press-releases/schiff-trott-introduce-bipartisan-resolution-to-recognize-armenian-genocide>>.
105. Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2010, on the report of the Third Committee (A/65/451), Proclamation of 24 March as the International Day for the Right to

the Truth concerning Gross Human Rights Violations and for the Dignity of Victims, 71st plenary meeting 21 December 2010.

106. U.S. Congressman demands U.S. recognition of Armenian Genocide, <<http://www.panarmenian.net/eng/news/236054/>>.

107. Ukrainian FM thanks Portuguese MPs for recognition of Holodomor in Ukraine as genocide <<https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/ukrainian-fm-thanks-portuguese-mps-recognition-holodomor-ukraine-genocide.html>>.

Santrauka

Istorinės tiesos nustatymas Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje

Šiame darbe nagrinėjama Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) jurisprudencija, susijusi su istorine tiesa. Darbe tiriama istorinės tiesos samprata ir jos pritaikymas teisės mokslo praktikoje. Tai atskleidžiama per EŽTT ir kitų teismų bylas, kuriose atitinkamas teismas išsako savo požiūrį į istorinės tiesos nustatymo svarbą, problematiką ir t. t. Darbe aiškinama šios sampratos kilmė, pateikiamos teisės mokslininkų nuomonės dėl istorinės tiesos nustatymo reikšmės ir galimų vystymosi perspektyvų. Taip pat aptariama EŽTT suformuluota istorinės tiesos doktrina, įvertinamas teismo vaidmuo istorinės tiesos nustatymo procese. EŽTT doktrina aiškinama per jurisprudencijos genezę - keičiantis ir plečiantis teismo pozicijai dėl įvairių su istorine tiesa susijusių bylų. Pasirinkta tyrimo kryptis yra unikali Lietuvos teisės doktrinoje, nes istorinė tiesa aptariama kaip kintanti sąvoka ir skirtingais atvejais suprantama įvairiai, tai įtakoja konkrečios valstybės ar regiono kultūra, istorinė ir politinė praeitis. Lyginami EŽTT ir kitų tarptautinių teismų požiūriai į teismo vaidmenį nustatant istorinę tiesą, aptariami skirtingi teismų požiūriai į pačią istorinės tiesos sąvoką. Darbe tiriama teismų praktika, kai Lietuvos teismuose buvo nagrinėtos bylos susijusios su neigimo nusikaltimais, taip formuojant Lietuvos teisės sistemos doktrininį požiūrį dėl istorinės tiesos ir teismo vaidmens nustatant istorinę tiesą. Lyginama šios doktrinos atitiktis EŽTT jurisprudencijai ir iškeliamos galimos teisinės problemos.

Summary

The Establishment of Historical Truth in the Practice of the European Court of Human Rights

This current research paper is aimed at examining the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECHR), particularly concerning the concept of historical truth. In this research, the concept of historical truth is analysed through its application in legal practice. Especially in the case-law where courts express their position on the role of historical truth and problems concerning application of historical truth in the particular court's case-law. This research paper aims to examine the ECHR jurisprudence by the way of analysing its change of approach to particular issues. By proving different opinions of legal scholars on the importance of historical truth and its conception the considerations on the future of this topic is presented. The role which the court plays in establishing historical truth is examined through comparison between the ECHR and other international courts considering their different cultural, historical and political past. In this research the jurisprudence of the ECHR is compared to the doctrine of historical truth in Lithuania's legal system. The research examines Lithuania's case-law concerning the crimes of denial by comparing it to the same doctrine established by the ECHR.